

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Кафедра соціальної роботи

ДИПЛОМНА РОБОТА
на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» з напрямку
«соціальна робота»
**«Готовність старшокласників до волонтерства з людьми
похилого віку»**

Студентки факультету психології
2 курсу магістратури
Євчик Ольги Олегівни

Науковий керівник :
асистент кафедри
соціальної роботи
Кандидат психологічних наук
Піонтківська Олена Георгіївна

Допустити до захисту в ДЕК
кафедра соціальної роботи
завідувач кафедри:
доктор психологічних наук,

(підпис)

Київ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВОЛОНТЕРСТВА.....	7
1.1. Основні засади розвитку волонтерства.....	7
1.2. Поняття та компоненти готовності до волонтерства.....	11
1.3. Психологічні особливості старшокласників.....	16
Висновки до першого розділу.....	21
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВОЛОНТЕРСТВА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	22
2.1. Процедура та організація емпіричного дослідження.....	22
2.2. Опис діагностичного інструментарію дослідження.....	26
2.3. Аналіз результатів готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку.....	31
Висновки до другого розділу.....	51
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВОЛОНТЕРСТВА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	54
3.1. Формувальний експеримент готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку.....	54
3.2. Аналіз ефективності формувального експерименту.	
Висновки до третього розділу	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що сьогодні в нашій країні суспільство в цілому зазнає певних викликів. Спочатку відбувається загострення подій на Сході України, а потім поширення коронавірусної інфекції. Військова система та медична система не були готовими прийняти виклики сьогодення. Окрім цих проблем перед суспільством постають й інші проблеми невизначеності та нестабільності. Тому виникає необхідність швидкого реагування державної системи на ті чи інші виклики. Часто держава, у силу тих чи інших обставин, неспроможна справитися із цими викликами та потребує допомоги з боку громадян. Тому саме зараз надзвичайно важливим є питання вивчення волонтерства в Україні, зокрема готовності старшокласників займатися волонтерською діяльністю. Актуальність та важливість вивчення готовності до волонтерства саме у такої категорії громадян зумовлено тим, що, з одного боку, для цього вікового періоду характерне становлення ціннісно-сміслової сфери, розвитку емоційного інтелекту та інших особистісних якостей. З іншого боку, для старшокласників характерний егоцентризм, який відкладає відбиток на подальше життя осіб раннього юнацького віку. Всі якості та риси являються передумовами для прояву старшокласниками емпатії та прагнення допомагати іншим. Тому цей віковий період в житті людини, при правильному спрямуванні, є сенситивним у формуванні та розвитку готовності до волонтерської діяльності. Дослідження готовності старшокласників до волонтерства є важливим, оскільки особи раннього юнацького віку повинні вчитися безкорисливо, добровільно, благодійно заради інших. Вони повинні навчитися допомагати іншим, відчувати потреби інших. Готовність старшокласників до волонтерства передбачає, що вони спрямовані на вирішення важливих соціальних проблем. В рамках готовності старшокласників до волонтерства вони можуть допомагати дітям в закладах інтернатного типу, особам літнього віку, хворим, людям з інвалідністю.

Старшокласники можуть допомагати та займатися волонтерською діяльністю саме в соціальній сфері.

Мета дослідження: теоретично вивчити та емпірично дослідити готовність старшокласників до волонтерства.

Об'єкт дослідження: готовність старшокласників до волонтерства.

Предмет дослідження: готовність старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати основні засади розвитку волонтерства та визначити компоненти готовності до волонтерської діяльності;
2. Описати психологічні особливості старшокласників;
3. Здійснити емпіричне дослідження готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку;
4. Розробити програму формування готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку;
5. Проаналізувати ефективність запропонованої програми формування готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку.

Методи дослідження. Для вирішення завдань, поставлених у дослідженні, використаний комплекс методів, що включає в себе:

– теоретичний науково-аналітичний огляд психологічних, соціальних, педагогічних, соціологічних монографічних і періодичних наукових видань по досліджуваній проблемі;

– емпіричні методи (авторська анкета на виявлення готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку; методика Визначення особистісної установки «альтруїзм-егоїзм» (Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов); методика «Визначення життєвих цінностей особистості (Must-тест) (П.М. Іванов, Е.Ф.Колобова); методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. В. Бойко); методика «Оцінка

комунікативних і організаторських здібностей» Б. Федоришин), а також формувальний та контрольний експерименти);

– методи математичної статистики: статистичний аналіз, визначення середніх показників.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВОЛОНТЕРСТВА

1.1. Основні засади розвитку волонтерства

Волонтерська діяльність як інститут громадянського суспільства є предметом наукових розвідок вітчизняних учених О. Гордилової, Т. Керцої, а також зарубіжних – М. Біттмана, Д. Уілкінсона, М. Кабелкової. Питання, пов'язані з волонтерською діяльністю та окремими аспектами державної політики в цій сфері, у своїх працях розглядали українські дослідники І. Білич, Я. Бездуган, Н. Івченко, Т. Лях, К. Сидоренко і зарубіжні – Н. Гарфлетт,

Н. Оккенден, Р. Хатчисон. Аналіз багаторічного досвіду волонтерства подано в роботах українських авторів З. Бондаренко, Р. Вайноли, А. Капської, О. Караман, Н. Комарової, В. Кратінової, Н. Ларіонової, О. Песоцької, С. Харченко і зарубіжних – Д. Сміта та А. Пауела [11].

Генеральною асамблеєю ООН, термін «волонтерство» було визначено як такий, що належить до широкого спектра видів діяльності, включаючи традиційні форми взаємодопомоги та самодопомоги, офіційне надання послуг та інші форми громадянської участі, що здійснюються добровільно, для загального громадського блага, і де грошова винагорода не є головним мотивуючим фактором [37].

Розглядаючи Закон України «Про волонтерську діяльність» було визначено, що саме поняття «волонтерська діяльність» можна трактувати як добровільну діяльність, яка має соціальну направленість та не приносить прибутків та здійснюється волонтерами [21].

Сьогодні волонтерську діяльність можна визначити як напрямок діяльності окремих громадян, які на добровільній основі допомагають тих громадянам, які цього потребують [37].

Волонтерська діяльність, на думку науковців Т Яркіна та В. Бочарова, є ресурсом людинолюбства, добродійності, благодійної діяльності, соціальної підтримки, заступництва й захисту знедолених громадян через милосердя. На

думку І. Зверєвої, волонтерська діяльність – це добровільний вибір діяльності, який відображає особисті погляди й позиції; активну участь громадянина в суспільному житті, що виражається, зазвичай, у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій, сприяє покращенню якості життя, особистому процвітанню та поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху утвердження справедливішого й мирного суспільства, більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і професій, а також як національну ідею – ідею милосердя та доброчинності [39].

Визначаючи особливості зародження та розвитку волонтерського руху за кордоном, то було виявлено, що початком розвитку волонтерства можна визначити початок ХІХ ст. Відмінною рисою розвитку волонтера в США є децентралізація, яка знаходить своє віддзеркалення в наявності і реалізації різних соціальних програм на всіх рівнях: федеральному, штату, місцевому. Такий програмний підхід має переваги, що дозволяють оперативно реагувати на соціальні потреби різних категорій населення з урахуванням місцевої специфіки. Активно взаємодіють з громадськими організаціями місцеві органи влади, у компетенції яких знаходиться шефська допомога і робота з добровольцями [28].

Щодо України, то формування та розвиток волонтерства має свою історію та свої особливості. При чому вписується в загальний контекст глобального масштабу. На теренах України формування та розвиток волонтерства визначається через призму відносин влади та громадськості [13]. Спалах волонтерської активності, що охопив усю країну, відбувся наприкінці 2013 р. і з особливою силою розгорнувся у 2014 р. у зв'язку з воєнним конфліктом на Донбасі. Локалізація волонтерської допомоги зумовлювалася гострими потребами врятування життя людей окупованих територій, підтримки бійців української армії, допомоги вимушеним переселенцям із зони конфлікту. Мобілізація ресурсів громадянського суспільства в Україні була реалізована саме через волонтерство у зв'язку із

зовнішньою загрозою втрати територіальної цілісності української держави. Волонтерська діяльність в Україні на сучасному етапі характеризується значною кількістю нестандартних для світової практики волонтерства напрямів діяльності, створюючи часом не тільки систему допомоги особам і структурам, що її потребують, але й паралельну систему розробки та реалізації рішень, спрямованих на більш ефективне виконання функцій відповідними державними структурами, насамперед, у військовій сфері [37].

В. Голуб вивчав праці різних вчених щодо історії розвитку волонтерства та прийшов до висновку, що процес формування волонтерського руху можна поділити на наступні періоди: опосередкований (середина ХХ ст.), цілеспрямований (1970-ті – перша половина 1980-х рр.) та ґрунтовний (кінець 1980-х рр. – дотепер) [12].

Здійснення волонтерської діяльності відбувається за рахунок волонтерської допомоги, яка в свою чергу поділяється на волонтерські роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами [21]. Реальна участь населення країни у волонтерській діяльності може проявлятися [37]:

- 1) безпосередньо – збір коштів, речей, продуктів харчування, ліків, перевезення їх у зону АТО, догляд поранених і хворих, ремонт техніки тощо;
- 2) опосередковано – в організованих формах волонтерської діяльності людина може не брати участі, але може допомагати по можливості (перераховувати гроші, робити інші пожертвування, надавати житло, здавати кров тощо).

В Україні є досить велика кількість волонтерських організацій, назвемо головні з них:

1. Координаційна рада з питань розвитку та підтримки волонтерського руху при Міністерстві праці та соціальної політики;
2. Всеукраїнський громадський центр «Волонтер»;
3. Ресурсний центр розвитку громадських організацій «Гурт»;
4. Українська Волонтерська Служба;

5. Волонтерський центр «Пенсіонер» ради Організації ветеранів війни [29].

Ю. Кривенко здійснивши аналіз науково-методичних джерел виокремила та узагальнила принципи здійснення волонтерства, яке може здійснюватися на суспільних засадах та загально-правових (див. табл. 1.1) [21].

Таблиця 1.1.

Принципи здійснення волонтерства

Суспільні засади	Загально-правові
альтруїзму	законності
безкорисливості	справедливості
гласності	юридичної рівності
гуманізму	соціальної свободи
добровільності	неприбутковості
співчуття	демократизму
милосердя	національної рівноправності
чуйності	рівності громадян перед законом
самовідданості	взаємної відповідальності держави й особистості
	верховенства права
	непорушності прав людини

Охарактеризуємо визначені принципи. З вище перерахованими принципами погоджують О. Любарська, В. Назарук, В. Петрович, Ю. Поліщук. Першим опишемо принцип альтруїзму, який визначає готовність здійснювати діяльність, яка спрямована на вирішення важкої життєвої ситуації людей і вирішення цих проблем є пріоритетними.

Наступним є принцип безкорисливості, який свідчить про відсутність фінансового інтересу між волонтером і людиною, яка допомагає. Принцип гласності проголошує відкритість волонтерської роботи для соціуму.

Принцип гуманізму проявляється в дотриманні прав людини, вияві доброзичливості, толерантного ставлення волонтера до людини.

Принцип добровільності визначає залучення до волонтерства по власному бажанню, без примусу. Принцип милосердя засвідчує діяльність волонтерів на основі співчуття. Принцип чуйності передбачає готовність волонтера допомагати особі, яка потребує вчасно. Принцип самовідданості означає, що проблеми та інтереси людини, яка потребує допомоги є пріоритетною для волонтера. Принцип співчуття визначає гуманне ставлення до осіб, які потребують допомоги.

Дещо опишемо принципи волонтерської діяльності на основі загально-правових засад. Принцип безоплатності означає, що волонтери не беруть матеріальної плати за свою допомогу. Принцип неприбутковості означає, що волонтери мають не меті допомогти людині, а не отримати якісь прибутки.

Принцип законності означає, що вся діяльність волонтерів має бути в рамках прийнятих та дозволених законодавчих актів, законів. Вся волонтерська робота повинна відповідати прийнятим нормам законодавства. Ця теза лежить в основі принципу законності.

1.2. Поняття та компоненти готовності до волонтерства

Аналіз різних наукових праць показав, що різні вчені присвячували свої наукові доробки різним питанням волонтерства. Так, зокрема Т. Лях, досліджувала сутність волонтерської діяльності та основні структурні складові волонтерства; Е. Балашов присвятив свої праці питанням психологічної структури волонтерської діяльності; мотиваційним та ціннісним складовим волонтерства досліджували К. Алексейченко, Л. Коломієць, Л. Матвієнко [25].

Проблема готовності до волонтерської роботи розглядалась в роботах А. Азарової, І. Груца-Мьонсік [7]. Під психологічною готовністю традиційно

розуміють психічний феномен, за допомогою якого пояснюють стійкість діяльності людини в полі мотивованому просторі.

Якщо особистість володіє наступними компонентами, то це може свідчити про сформовану психологічну готовність, причому ці компоненти є детермінантами самореалізації волонтера [20]:

1) усвідомлені мотиви до здійснення допомоги на безоплатній основі, розвинена змістовірна мотивація у діяльності волонтера;

2) наявність вміння толерантно ставитися до інших, організовувати необхідну допомогу та вміння встановлювати контакт, вміння співпереживати, співчувати;

3) наявність вміння міжособистісної комунікації та навички роботи в групі.

Існує декілька підходів до вивчення готовності до волонтерської діяльності. Наприклад, згідно функціонального підходу, готовність до волонтерства слід визначати із розуміння психологічної готовності до волонтерської діяльності. Таку психологічну готовність до волонтерства визначають представники функціонального підходу як детермінанти працездатності, активізації психічних функцій тощо [7].

Наступним є діяльнісний підхід, який визначає готовність як деякий стан людини, як психологічна детермінанта та умова результативної діяльності. Волонтерство з позицій діялісного підходу визначається як вибірково усвідомлена активність, що спрямовує людину на здійснення певних усвідомлених дій, які мають чітку спрямованість на виконання певної волонтерської діяльності [7].

Якщо діяльнісний підхід визначає готовність до волонтерства як спрямованість особистості на соціально бажану діяльність, то особистісний підхід визначає готовність через призму особистісних утворень. Тобто готовність до волонтерства з позицій особистісного підходу визначається наявністю у людини багато структурних компонентів та якості, які

поєднуються між собою та «штовхають» людину до волонтерської діяльності та забезпечують ефективність виконання такої діяльності [7].

Більшість сучасних дослідників погоджуються із позицією особистісного підходу і вважають, що готовність особистості до волонтерства визначається наявністю в індивіда певних якостей та вмінь. Серед таких якостей найчастіше називають соціальну відповідальність, соціальну спрямованість особистості та відповідальність, альтруїстичну спрямованість, певні моральні цінності та інші [7].

Готовність до волонтерської діяльності у своїй структурі визначає мотивацію. Розвиток мотивів та мотивації готовності виконувати волонтерську діяльність визначає бажання людини поєднати задоволеність власних потреб та потреб соціуму. Тому мотиваційна готовність до волонтерства визначає альтруїстичну спрямованість людини, її просоціальну поведінку. Це з одного боку, а з іншого боку спрямованість людини на демонстрацію про соціальної поведінки пов'язано із моральними мотивами, а саме: морального обов'язку та морального співчуття [16].

Т. Лях вивчаючи мотиви волонтерів до здійснення такої діяльності з'ясувала, що основним мотивом волонтерства є сама волонтерська діяльність, яка направлена на те, щоб допомагати іншим у вирішенні їхніх життєвих проблем. В основі такого бажання та прагнення лежить особистісна відповідальність не лише за конкретну людину, але й за певну громаду, групу. Альтруїстична мотивація у здійсненні волонтерської допомоги є нестабільною, тому що, насправді, людина щось хоче отримати натомість. Наприклад, отримати моральну насолоду від того, що допомагаєш іншим або визнання оточуючих чи похвалу з боку рідних.

Тому найкращим підходом у поясненні мотивації здійснення волонтерської діяльності є підхід «альтруїзму-егоїзму». Цей підхід у поясненні мотивації здійснення волонтерської діяльності був запропонований А. Омото та М. Снайдер. На думку вчених, є дві групи мотивів. Першу групу складають мотиви, які ґрунтуються на почутті

морального та релігійного обов'язку, на бажанні допомагати іншим. До складу другої групи входять мотиви, які ґрунтуються на еґоцентризмі. Це означає, що особистість здійснює волонтерську діяльність для того, щоб задовольнити свої певні потреби чи бажання, самоствердитися [28].

За результатами теоретичного дослідження було визначено чинники, які впливають на ефективність волонтерства [10]:

1) об'єктивні. До цих чинників відносять особистісні показники та властивості людини, які допомагають їй ефективно виконувати волонтерську діяльність;

2) суб'єктивні. До цих чинників відносять соціальні детермінанти, наприклад, суспільне оточення, де здійснюється діяльність.

Через поєднання всіх вище перерахованих чинників у людей, які здійснюють волонтерську діяльність, формуються відповідні потреби та ціннісні орієнтації. Як наслідок здійснення волонтерської діяльності у людей, що цим займаються підвищується самооцінка, рівень відповідальності, формується почуття соціальної відповідальності.

На думку В. Гузя, серед структурних компонентів соціально-психологічної готовності молоді до волонтерської діяльності можна виділити наступні [10]:

1) мотиваційний (усвідомлення власних мотивів вступу в волонтерський рух; формування мотивації і стратегій діяльності);

2) емоційно-вольовий (емпатія; усвідомлення та контроль власних емоцій, стресостійкість; сміливість у прийнятті рішень);

3) особистісний (характерологічні властивості особистості: гуманність, милосердя, залученість, старанність, толерантність, активна життєва позиція; навички роботи в команді);

4) комунікативний (комунікативні навички; поведінка в конфліктній ситуації, досвід організаторської роботи; лідерські навички).

Л. Корогод вважає, що одним із компонентів готовності до волонтерства є соціальна активність і соціальна відповідальність особистості,

будучи її якісними характеристиками, відображають здатність людини до взаємодії з природою і суспільством, до творчого осмислення нею реалій дійсності і, у кінцевому підсумку, до практичної діяльності. Мова, таким чином, іде про особистісну позицію по відношенню до своєї місії у суспільстві, що формується під впливом конкретно-історичних умов, суспільних відносин і запитів, які визначають соціальну активність особистості та її спрямованість. Соціальна відповідальність – це перш за все усвідомлення особистістю своєї причетності до реалізації інтересів суспільства, зацікавленість у його прогресивному розвитку; це і можливість вибору в умовах соціальної практики способів дії. Особистість самореалізується у декількох видах діяльності, або тільки в одному з них – у трудовій, громадській, духовній сферах життя суспільства [19].

Згідно наукових поглядів Т. Кабиш-Рибалка, головними елементами самореалізації людини, яка займається волонтерством є певні особливості емоційної, когнітивної, а також поведінкової сфер. Емоційний елемент самореалізації передбачає, що людина, яка займається волонтерством усвідомлює особисті ціннісні орієнтації та сприяє розвиток навиків спілкування та комунікативних здібностей.

Волонтер через власну діяльність починає усвідомлювати особистісні емоції та емоційні стани оточуючих людей. Через здійснення волонтерської діяльності людина навчається самоконтролю, прояву співчуття та толерантності по відношенню до інших осіб [20].

Когнітивний елемент самореалізації волонтера визначає можливість для зрозуміти властивості власного соціокультурного оточення, їхнього політичного життя та проблемних питань, які пов'язані з охороною навколишнього середовища, питань економічної та соціальної сфер. З цього погляду, волонтерство сприяє формуванню та розвитку впевненості у професійній сфері. Особистість через волонтерство вдосконалить важливі, на її погляд, особистісні властивості, комунікативні навички, мислення, а також

навчиться зосередженості та розвине вміння адаптуватися до різних життєвих подій.

Щодо поведінкового компоненту самореалізації у волонтерській діяльності, то він у майбутньому впливає на життєдіяльність людини. Це означає, що досвід у волонтерській діяльності відкриває нові перспективи, нові знайомства. Також досвід у волонтерській діяльності сприяє розвитку практичних навиків, які можуть знадобитися у подальшому працевлаштуванні.

1.3. Психологічні особливості старшокласників

Наявність певних психологічних особливостей старшокласників може сприяти тому, що вони прагнутимуть допомагати іншим. Не дивлячись на те, що, провідною діяльністю раннього юнацького віку є навчальна та подальше професійне самовизначення, цей ранній юнацький вік є сенситивним періодом для розвитку певних якостей, які необхідні для ефективного виконання волонтерської діяльності. Спочатку розглянемо загальні особливості розвитку цього вікового етапу.

Поклавши в основу вікової періодизації становлення духовного життя особистості, Е. Шпрангер ділить юність на дві фази. Для 14-17-літніх головна проблема пов'язана з кризою прагнення до звільнення від залежних дитячих відносин. У 17-21-річних головною стає «криза відірваності». На цьому етапі домінуючим стає почуття самотності. Е. Шпрангер вважає, що основним новоутворенням цього віку є відкриття «Я», усвідомлення власної індивідуальності її властивостей та розвиток рефлексії. Відмінною рисою раннього юнацького віку є поява життєвого плану та установки на свідоме будування власного життя. Характерним для юнака стає поступове вrostання в різні сфери життя. Цей процес починається від відкриття «Я» і триває до практичного включенню в різні види життєдіяльності.

Конкретний зміст юності, як етапу розвитку особистості визначається, в першу чергу, соціальними умовами. Від цих соціальних умов залежить

подальше положення старшокласників в соціумі. Цей віковий період передбачає неоднорідність соціального становища осіб раннього юнацького віку. Це означає, що на розвиток особистості старшокласника, з одного боку, іще впливають труднощі підліткового періоду, а з іншого – вони спрямовані на самовизначення. Такий континуум визначає соціальний розвиток старшокласників і на основі цієї нової ситуації розвитку відбуваються докорінні зміни в сутності та співвідношенні головних мотиваційних тенденцій особистості старшокласника, що обумовлюють зміни інших їхніх психологічних особливостей [35].

Для учнів старшої школи даний віковий період характеризується суперечністю, яка виникає між ідентифікацією та індивідуалізацією їхньої особистості серед соціального оточення. З одного боку, старшокласники хочуть бути самостійними, незалежними, проявляти свою індивідуальність. З іншого боку, вони іще залежні від батьків. Саме прагнення самостійності та незалежності, самоствердження та сепарації від батьків сприяє тому, що вони можуть шукати діяльність, яка на даному віковому етапі їм під силу, зокрема і волонтерська діяльність. Також при правильних умовах виховання та соціального оточення старшокласники можуть виконувати волонтерську діяльність, оскільки, саме зараз відбувається активізація ціннісно-орієнтаційної діяльності. Така діяльність посилює прагнення бути корисним та поводитися відповідно до встановлених соціальних норм. В результаті взаємодії процесів індивідуалізації та ідентифікації відбувається диференціація інтелектуальних здібностей та нахилів. Також спостерігається розвиток інтегральних механізмів самосвідомості, формується світогляд та виробляються життєві позиції [40].

Згідно наукових поглядів І. Беґа, головне місце у структурі особистості старшокласників належить спрямованості. У цій спрямованості концентрується відношення старшокласника до навколишнього світу та оточуючих людей. Ця властивість є сенситивною для вироблення необхідних якостей та вмінь для проведення волонтерської діяльності. Спрямованість

старшокласника на себе полягає у самовизначенні та обранні свого життєвого шляху. В цей період життя старшокласники отримують більше самостійності та можливостей для вирішення своїх проблем, труднощів. Основна особливість самосвідомості старшокласника це є ціленаправленість у майбутнє життя та прагнення знайти «своє місце», прийняти участь у важливих соціальних проектах чи допомогти вирішити соціально важливі проблеми. Для цього періоду характерний певний максималізм, коли майбутнє життя жевріє великими звершеннями та перемогами. Не менш важливими якостями волонтера є вміння оцінювати ситуацію та надавати моральну оцінку тому, що відбувається. Також розвивається рефлексія та здатність аналізувати. Окрім цього, розвивається здатність ставити себе на місце іншої людини та думати як інша людина, проникати її проблемами. Вони вважають, що можуть принести користь суспільству [44].

Для цього вікового періоду характерна перебудова структури емпатійних здібностей, емпатія, яка виявляється більш диференційованою та структурованою. Ця перебудова, пов'язана з формуванням світогляду та відповідних настанов [23].

В цьому віці виникає глобальний інтерес до своєї особистості. Предметом думок дитини стають своя зовнішність, поведінка, мова, інтелект, здібності, риси характеру й переживання. Гостра потреба дитини цього віку розібратися у власному внутрішньому світі свідчить про розвиток особистісної рефлексії як здатності до самоаналізу особистісних якостей. Також, що видається важливим для нашого дослідження, у дитини формується особистісна саморегуляція власної поведінки, яка здійснюється за рахунок трансформації зовнішнього контролю (зі сторони оточуючих) у самоконтроль [44].

В ранній юності відбувається зміна провідної діяльності. Ведучою стає діяльність навчання, ставлення до якої змінюється і зв'язку з необхідністю подальшого професійного самовизначення. Як результат, формується нова мотиваційна структура навчання. Провідними стають мотиви

самовизначення та підготовки до самостійного життя. Ці мотиви отримують особистісний смисл та спонукають юнака до подальшої спрямованої діяльності. Навчально-професійна діяльність, яка стає провідною в цьому віці спонукає школярів розглядати навчання як необхідну базу, передумову майбутньої професійної діяльності. Зміна провідної діяльності старшокласника спонукає його до більш позитивного ставлення до навчання. Перевагу починають отримувати ті предмети, які мають значення для подальшого життя юнака. Змінюється ставлення старшого школяра до успішності в навчанні. Як результат, відбувається певне розмежування уваги до навчальних предметів, що призводить до появи категорій «важливих» та «не важливих» предметів.

Проведене І. Пивоварчиком дослідження дозволило встановити, що для старшокласників здебільшого не характерна зацікавленість в думках оточуючих про себе, так як вони не потребують соціального схвалення своєї поведінки. Це вказує на відсутність, або значущість осіб, які їх оточують. Крім того, виявлено високу ймовірність слідувати стереотипам та ригідності в усіх сферах життя [38]. Цікавим представився той факт, що для досліджуваних виявилися не значимі всі аспекти людських взаємин, вони часто бувають переконані в тому, що можливість спілкуватися і взаємодіяти з іншими людьми – це не найцінніше в житті. Дані тенденції вказують на високий ступінь інтровертованості та егоцентричності сучасної молоді. Також важливим постає той факт, що з одного боку для старшокласників характерне прагнення до досягнення конкретних і відчутних результатів, а з іншого більшість з них виявили відсутність задоволення від основних видів актуальної діяльності. Відсутність задоволеність від власної діяльності породжує відчуття відторгнутості, відчуття себе «поза» життям. Більшість старшокласників переконані в тому, що все те, що з ними трапляється, певною мірою сприяє їхньому розвитку за рахунок знань, що отримані з досвіду, - неважливо, позитивного або негативного.

Якісних перетворень у період ранньої юності зазнає й моральна самосвідомість, що впливає на можливість особистості усвідомлювати об'єктивну необхідність і особистісний смисл моральних вимог, створювати систему власних моральних настанов і на її основі обирати доцільні форми своєї поведінки в різних ситуаціях. Розгортання динаміки цих процесів, як зазначає І. Булах, досягається завдяки змінам, що відбуваються в цьому віці зі складовими моральної самосвідомості. Якщо в самопізнанні (когнітивна складова) та емоційно-ціннісному самостановленні (емоційна складова) особистості виявляється тенденція до все більшої цілісності, самототожності, інтегрованості, а процеси саморегуляції (поведінкова складова) визначаються диференційованістю, це надає здатності старшокласнику адекватно усвідомлювати й розрізняти результати (успішні та неуспішні) власних дій, вчинків, поведінки загалом. У період ранньої юності відбувається й подальший розвиток емоційної сфери особистості. Як зауважує Т. Флоренська, совість стає більш глибоким та зрілим переживанням особистості, що спонукає її не тільки до усвідомлення морального порушення, а й виступає творчим початком та перспективою становлення духовного «Я». Почуття сорому, совісти, вини, честі, гідності досягають у цей період своєї глибини й стають суб'єктивними утвореннями старшокласника. Вони також виступають і засобами об'єктивації «Я» особистості, через які відбиваються її ціннісні ставлення до довкілля, людей, самої себе. Ставлення до «Я» інших стає витокком емоційного реагування старшокласника на ситуацію морального вибору, що завжди відбувається в соціальному просторі [4].

Таким чином, старшокласники перебувають у такому віковому періоді, який є сенситивним для розвитку якостей та властивостей, які сприяють ефективній волонтерській діяльності.

Висновки до першого розділу

Таким чином, волонтерську діяльність можна визначити як напрямок діяльності окремих громадян, які на добровільній основі допомагають тих громадянам, які цього потребують. Серед структурних компонентів соціально-психологічної готовності молоді до волонтерської діяльності можна виділити наступні: мотиваційний (усвідомлення власних мотивів вступу в волонтерський рух; формування мотивації і стратегій діяльності); емоційно-вольовий (емпатія; усвідомлення та контроль власних емоцій, стресостійкість; сміливість у прийнятті рішень); особистісний (характерологічні властивості особистості: гуманність, милосердя, залученість, старанність, толерантність, активна життєва позиція; навички роботи в команді); комунікативний (комунікативні навички; поведінка в конфліктній ситуації, досвід організаторської роботи; лідерські навички).

Ранній юнацький вік є сенситивним періодом для розвитку певних якостей, які необхідні для ефективного виконання волонтерської діяльності. З одного боку, старшокласники хочуть бути самостійними, незалежними, проявляти свою індивідуальність. З іншого боку, вони іще залежні від батьків. Саме прагнення самостійності та незалежності, самоствердження та сепарації від батьків сприяє тому, що вони можуть шукати діяльність, яка на даному віковому етапі їм під силу, зокрема і волонтерська діяльність. Також при правильних умовах виховання та соціального оточення старшокласники можуть виконувати волонтерську діяльність, оскільки, саме зараз відбувається активізація ціннісно-орієнтаційної діяльності. Для цього періоду характерний певний максималізм, коли майбутнє життя жевріє великими звершеннями та перемогами. Не менш важливими якостями волонтера є вміння оцінювати ситуацію та надавати моральну оцінку тому, що відбувається. Також розвивається рефлексія та здатність аналізувати. Окрім цього, розвивається здатність ставити себе на місце іншої людини та думати як інша людина, проникати її проблемами.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВОЛОНТЕРСТВА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

2.1. Процедура та організація емпіричного дослідження

За результатами теоретичного аналізу було визначено, що ранній юнацький вік є сенситивним періодом для формування та розвитку готовності старшокласників до участі у волонтерській діяльності, зокрема допомога особам похилого віку. Для того, щоб виявити особливості готовності старшокласників до участі у волонтерській діяльності було проведено констатувальне дослідження. Метою якого було з'ясувати готовність старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку.

Відповідно до мети було висунуто наступні завдання констатувального дослідження:

1. Визначити компоненти, показники та рівні готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку;
2. Визначити діагностичний інструментарій;
3. Обрати вибірку дослідження;
4. Проаналізувати отримані дані та написати відповідні висновки.

В рамках нашого дослідження було висунуто наступні компоненти готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку: когнітивний, ціннісний, мотиваційний, поведінковий.

Когнітивний компонент до означеної готовності досліджувався за допомогою авторської анкети. Анкета дозволяє виявити загальні знання старшокласників щодо сутності понять «волонтерство» та чим може займатися волонтер. Також визначити знання щодо наявності волонтерських організацій. Виявити знання старшокласників щодо того, які види волонтерства вони знають та чи взагалі хотіли б допомагати особам пенсійного віку. Окрім цього за допомогою анкети можна виявити особливості готовності старшокласників до заняття волонтерства саме з особами пенсійного віку.

Ціннісний компонент передбачає, що потреба допомагати іншим, прагнення бути корисним для суспільства, зокрема для такої категорії громадян як пенсіонери, в структурній ієрархії цінностей займає високі позиції.

Мотиваційний компонент визначає наявність відповідної мотиваційної спрямованості щодо допомоги людям похилого віку.

Поведінковий компонент готовності передбачає, що старшокласники на практиці в реальному житті володіють певними якостями та вміннями, які сприяють їм ефективно та результативно допомагати літнім особам.

Кожен компонент готовності має свої показники, які нижче розглянемо більш детально.

Когнітивний компонент готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку характеризується наступними показниками: знання про волонтерство та тих, хто цим займається.

Мотиваційний компонент готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку характеризується наступними показниками:

- 1) прагнення до саморозвитку з питань допомоги людям, зокрема пенсіонерам;
- 2) наявність прагнення бути корисним та допомагати іншим;
- 3) бажання успішно та ефективно допомагати особам літнього віку.

Ціннісний компонент готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку характеризується наступними показниками:

- 1) в ієрархічній структурі цінностей переважають ціннісні орієнтації на допомогу та прояви милосердя до інших; цінності, які спрямовують старшокласника визнавати та поважати інших, зокрема осіб літнього віку;
- 2) старшокласники спрямовані на те, щоб суспільство стало кращим та готові допомагати тим, хто цього потребує, зокрема особам літнього віку.
- 3) для старшокласників характерно «багатство» внутрішнього світу.
- 4) вони вміють слухати та чути ближнього.

Поведінковий компонент готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку характеризується наступними показниками:

- 1) вміють правильно та вчасно організувати необхідну допомогу;
- 2) вміють знаходити «підхід» до інших та встановлювати контакт для ефективної співпраці.

Відповідно до визначених компонентів та показників було визначено рівні готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми літнього віку: низький, середній, достатній та високий. Розглянемо їх більш детально.

Низький рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку характеризується відсутністю позитивної мотивації допомагати іншим. Старшокласники більше орієнтовані на власні інтереси, аніж на інтереси оточуючих. Вони схильні проявляти егоїстичні тенденції у поведінці з іншими. Готові допомагати особам пенсійного віку через корисливі мотиви. В ієрархічній структурі цінностей переважають егоїстичні, індивідуалістичні цінності та цінності, які спрямовані на задоволення власних потреб. Не намагаються встановити контакт з пенсіонерами та, відповідно, не вміють організувати допомогу особам пенсійного віку.

Середній рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку характеризується ситуативним проявом бажання допомагати особам пенсійного віку. Їхнє прагнення допомогти пенсіонерам залежить від настрою, ситуації, можливостей та результативності, ефективності такої допомоги. Не завжди вміють встановлювати контакт з пенсіонерами та правильно організувати допомогу.

Достатній рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку характеризується тим, що вони прагнуть допомагати пенсіонерам завжди. При роботі та спілкуванні з особами пенсійного віку їхні інтереси є головнішими, аніж інтереси самих старшокласників. Старшокласники мають відповідну мотиваційну

спрямованості щодо допомоги людям похилого віку. Вони вміють слухати та чути ближнього, зокрема пенсіонера. Схильні співпереживати особам пенсійного віку. Потреба допомагати іншим, прагнення бути корисним для суспільства, зокрема для такої категорії громадян як пенсіонери, в структурній ієрархії цінностей займає високі рангові позиції. Знають яким чином слід допомогти особам пенсійного віку та знають яким чином можна організувати необхідну допомогу.

Високий рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку характеризується тим, що вони завжди, незалежно від ситуації, прагнуть допомогти. Мають альтруїстичну спрямованість. Вони прагнуть до саморозвитку з питань допомоги людям, зокрема пенсіонерам. У них домінує мотивації та прагнення бути корисним та допомагати іншим. Старшокласники мають бажання успішно та ефективно допомагати особам літнього віку. В ієрархічній структурі цінностей переважають ціннісні орієнтації на допомогу та прояви милосердя до інших; цінності, які спрямовують старшокласника визнавати та поважати інших, зокрема осіб літнього віку. Старшокласники спрямовані на те, щоб суспільство стало кращим та готові допомагати тим, хто цього потребує, зокрема особам літнього віку. Високий рівень готовності старшокласників передбачає, що вони вміють не лише знаходити «підхід» до інших та встановлювати контакт для ефективної співпраці, але й правильно та вчасно організувати необхідну допомогу.

Експериментально-дослідне дослідження було проведено у три етапи: підготовчий, основний та заключний

Метою підготовчого етапу було формування завдань дослідження, визначення вибірки дослідження та підбір діагностичного інструментарію для діагностики готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку.

На основному етапі відбувалася діагностика старшокласників щодо готовності до волонтерства з людьми похилого віку. Експериментально-

дослідне дослідження здійснювалося у 2021 році. Оскільки, зараз всі перебувають в умовах вимушеної соціальної ізоляції та школярі часто навчаються дистанційно та існує обмеження щодо відвідування сторонніх осіб в загальноосвітніх закладах, то наше дослідження було проведено онлайн за допомогою Google форми. Опитування проводилося на базі гімназії «Консул» №86 з поглибленим вивченням іноземних мов I-III рівень акредитації, м. Київ.

На заключному етапі відбувалася аналітична діяльність, яка зводилася до статистичної обробки даних та якісного аналізу отриманих результатів. На цьому етапі було застосовано методи математичної статистики: частотний аналіз та кореляційний аналіз. Після аналізу та інтерпретації даних було написано відповідні висновки. На цьому етапі було побудовано програму формування готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку.

2.2. Опис діагностичного інструментарію дослідження

Кожен компонент досліджувався за допомогою конкретної методики. В загальному в межах нашої наукової роботи було використано наступні методики:

1. Авторська анкета;
2. Методика Визначення особистісної установки «альтруїзм-егоїзм» (Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов);
3. Методика «Визначення життєвих цінностей особистості (Must-тест) (П.М. Іванов, Е.Ф. Колобова);
4. Методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. В. Бойко).
5. Методика «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей»
Б. Федоришин.

Когнітивний компонент готовності досліджувався за допомогою авторської анкети, яка містила 11 запитань. Запитання були як відкритого, так і закритого типу. Перші чотири запитання спрямовані виявити знання старшокласників щодо сутності явища волонтерства та особливостей роботи волонтерів. Знання щодо існування законів, які дають визначення цьому поняттю, визначають права волонтерів та захищають їх. Інші запитання анкети дають можливість окреслити готовність старшокласників допомагати особам пенсійного віку, тобто готовність до волонтерства.

Більш детально із запитаннями анкети можна ознайомитися в додатку А.

Для того, щоб дослідити мотиваційний компонент готовності до волонтерської діяльності з людьми похилого віку було застосовано методику Методика Визначення особистісної установки «альтруїзм-егоїзм» (автори Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов). Використання цієї методики зумовлено тим, що одним із мотивів до волонтерської діяльності є прояв альтруїзму, тобто вміння та прагнення «помічати» інтереси іншої людини та ставити інтереси осіб пенсійного віку вище своїх. Альтруїзм як мотив до волонтерської діяльності передбачає альтруїстичну спрямованість особистості, яка проявляється у прагненні допомагати іншим. Альтруїзм передбачає безкорисливе прагнення допомагати. Більше того, на нашу думку, старшокласники зі альтруїстичною спрямованістю мають більшу готовність до волонтерства з людьми похилого віку. За допомогою цієї методики можна визначити низький, середній, високий рівні альтруїзму-егоїзму.

Ціннісний компонент досліджувався за допомогою методики «Визначення життєвих цінностей особистості (Must-тест)» (П.М. Іванов, Е.Ф. Колобова). Обрання даної методики зумовлено тим, що вона дозволяє визначити життєві цілі-цінності, які у загальному демонструють спрямованість старшокласника на себе чи інших, переважання духовного чи матеріального та інше. Методика побудована за принципом незакінчених

речень. Старшокласникам пропонується продовжити наступні речення: я неодмінно повинен; жакливо, якщо; я не можу терпіти. Аналіз результатів здійснюється за допомогою контент-аналізу. За допомогою цієї методики можна діагностувати наступні цінності:

1) свобода, відкритість (передбачає, що старшокласники прагнуть суспільної справедливості та проявляють небайдуже ставлення до духовного стану соціуму);

2) безпека і захищеність (передбачає, що старшокласники мають страхи, занепокоєні за все те, що відбувається в соціумі, хвилюються за власне життя та життя близького оточення);

3) служіння людям (передбачає, що старшокласники прагнуть допомагати іншим);

4) влада і вплив (передбачає, що старшокласники прагнуть бути лідерами, що дасть їм можливість впливати на інших людей);

5) популярність (передбачає, що старшокласники прагнуть бути відомими, щоб на них звертали увагу інші);

6) автономність (передбачає, що старшокласники цінують самостійність та прагнуть до самостійності, прагнуть мати можливість вирішувати все самим, не від кого не залежачи);

7) матеріальний успіх (передбачає, що старшокласники цінують все матеріальне в цьому житті та прагнуть мати фінансову незалежність, щоб задовольняти всі свої потреби);

8) багатство духовної культури (старшокласники цінують духовне зростання та самі прагнуть духовно вдосконалюватися);

9) особистісний ріст (старшокласники цінують професіоналізм та прагнуть самі стати професіоналами своєї справи, прагнуть до особистісного саморозвитку, самовдосконаленню);

10) здоров'я (старшокласники цінують та прагнуть бути здоровими, а також хочуть, щоб здоровими були їхні близькі);

11) прихильність та любов (старшокласники прагнуть уваги з боку оточуючих, хочуть мати близьких друзів та дорожать стосунками з ними)

12) привабливість (старшокласники хочуть бути красивими та привабливими);

13) почуття задоволеності (старшокласники спрямовані на отримання задоволення від життя);

14) міжособистісні контакти та спілкування (старшокласники мають потребу у референтній групі, хочуть почувати себе частиною чогось значущого. Бояться самотності);

15) багате духовно-релігійне життя (старшокласники прагнуть жити відповідно до релігійних канонів).

Окрім того, у волонтерській діяльності важливим є вміння співпереживати іншим, проявляти чуйне ставлення до тих, хто потребує допомоги. Саме тому в рамках нашої роботи було використано методичку «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. В. Бойко). Методика містить 36 запитань на які слід дати відповідь «так» чи «ні». Обрахунок результатів відбувається відповідно до ключа. За допомогою цього діагностичного інструментарію можна визначити наступні канали емпатії:

1) раціональний, який свідчить про те, що особистість спрямовує свою зацікавленість, думки на іншу людину, її проблеми. Раціональний канал емпатії передбачає непередбачувану зацікавленість проблемами іншої людини та співчуття до неї.

2) емоційний, який означає, що особистість вміє під лаштуватися під емоційний стан іншого, співчувати та співпереживати. Таким чином, людина намагається зрозуміти іншу людину, стати до неї ближчою.

3) інтуїтивний. Цей канал емпатії передбачає особистість вміє «підлаштовуватися» під іншу людину інтуїтивно, нічого про неї не знаючи. На інтуїтивному рівні робляться висновки про поведінку людини та її проблеми.

4) установки, які сприяють чи перешкоджають емпатії. Мається на увазі, що сприяти емпатії буде прагнення спілкуватися з іншими, розширювати коло друзів. Або ж навпаки, людина вважає, що не слід мати багато друзів та не культурно проявляти зацікавленість іншою особистістю, її проблемами. Такі установки заважають емпатійному сприйнятті іншої людини.

5) проникаюча здатність в емпатії означає, що старшокласники володіють вмінням співчувати, що дає їм нагоду створити атмосферу довіри, щирості, що відповідно, дозволяє краще відчувати іншу людину.

6) ідентифікація означає, що старшокласники вміють поставити себе на місце на іншого та проникнутися його проблемами та співчують йому.

Отримавши бали по кожному каналу емпатії та сумуючи їх можна отримати загальний рівень емпатійних здібностей: дуже низький, низький, середній, високий.

Поведінковий компонент передбачає вміння старшокласників вирішувати конфліктні ситуації, взаємодіяти з іншими на основі співробітництва, проявляти організаторські здібності, вміти приймати рішення та нести відповідальність за свої вчинки. Старшокласники, які мають готовність допомагати особам пенсійного віку та готові до волонтерської діяльності з цією категорією громадян повинні вміти встановлювати з ними контакт, конструктивно взаємодіяти з ними. Волонтерство передбачає допомогу, яку необхідно вчасно та правильно організувати. Тому актуальним є перевірити наявність комунікативних і організаторських здібностей у старшокласників за допомогою методики «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей» Б. Федоришин. Обрання цієї методики зумовлено тим, що вона дозволяє виявити потенційні можливості старшокласників в розвитку комунікативних і організаторських здібностей, без яких неможливе волонтерство взагалі і, зокрема, з особами пенсійного віку. За допомогою цієї методики можна визначити наступні рівні

прояву комунікативних та організаторських здібностей: дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий.

Отже, діагностичні методи, які використано в нашому дослідженні відповідають основним принципами проведеного нами емпіричного дослідження та є валідними у межах обраної теми наукової роботи.

Таким чином, вищезазначена батарея діагностичних методик була апробована, що підтвердило адекватність її використання відповідно окресленої мети та завдань наукової роботи. Це дає можливість перейти до дослідження готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку, які буде розглянуто в наступному підрозділі.

2.3. Аналіз результатів готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку

Спочатку проаналізуємо результати отримані за допомогою проведення авторської анкети.

За результатами здійснення контент-аналізу даних розуміння старшокласниками сутності понять «волонтерство» та визначення особливості роботи волонтера відповіді досліджуваних було розділено на дві групи, які представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати дослідження особливостей визначення сутності поняття
«волонтерство» та визначення заняття волонтера

Категорії	Відповіді		
	допомога	Безкорислива допомога	Процес організації допомоги
Волонтерство	22%	30%	48%
Чим може займатися волонтер	допомагати	Організовувати допомогу	І допомагати, і організовувати допомогу
	17%	25%	58%

Згідно отриманим даним, старшокласники волонтерство визначають, у більшості випадків (48%), як процес організації допомоги. 22% досліджуваних вважають, що волонтерство можна визначити як допомогу тим, хто цього потребує. Слід звернути увагу, що 30% опитаних старшокласників уточнили, що волонтерство являється безкорисливою допомогою.

Визначаючи думку старшокласників щодо того чим може займатися волонтер, було з'ясовано, що більшість (58% опитаних) вважають, що волонтер не лише організовує допомогу, домовляється з тими хто може допомогти, знаходить тих, хто відгукнеться, але й сам надає допомогу тому, хто цього потребує. Зауважимо, що 17% старшокласників вважають, що волонтер допомагає тому, хто цього потребує. 25% опитаних вважають, що волонтер сам не допомагає, але знаходить тих, хто може це зробити і контролю процес надання допомоги.

Наступне запитання стосувалося того чи знають старшокласники про існування організацій, які залучають волонтерів до своєї діяльності. Так, ось відповіді старшокласників були одностайними (88% опитаних) у тому, що є організації, які залучають волонтерів до своєї діяльності. Лише 12% опитаних зауважили, що таких організацій не існує.

Логічним було визначити назви та структурні підрозділи таких організацій. Було виявлено, що чіткої назви жодної волонтерської організації не знає жоден досліджуваний. Проте, 50% опитаних відмічали, що є організації, які допомагають військовим в зоні АТО; волонтери, які допомагають «боротися» із коровірусною інфекцією; волонтери, які допомагають дітям та дорослим, які мають онкологічні хвороби, а також волонтери, які допомагають особам, які не мають власного житла, тобто безхатькам. Якщо узагальнити отримані дані щодо організацій, які залучають волонтерів до своєї діяльності, на думку старшокласників, то можна отримати наступні дані, які представлено графічно на рисунку 2.1.

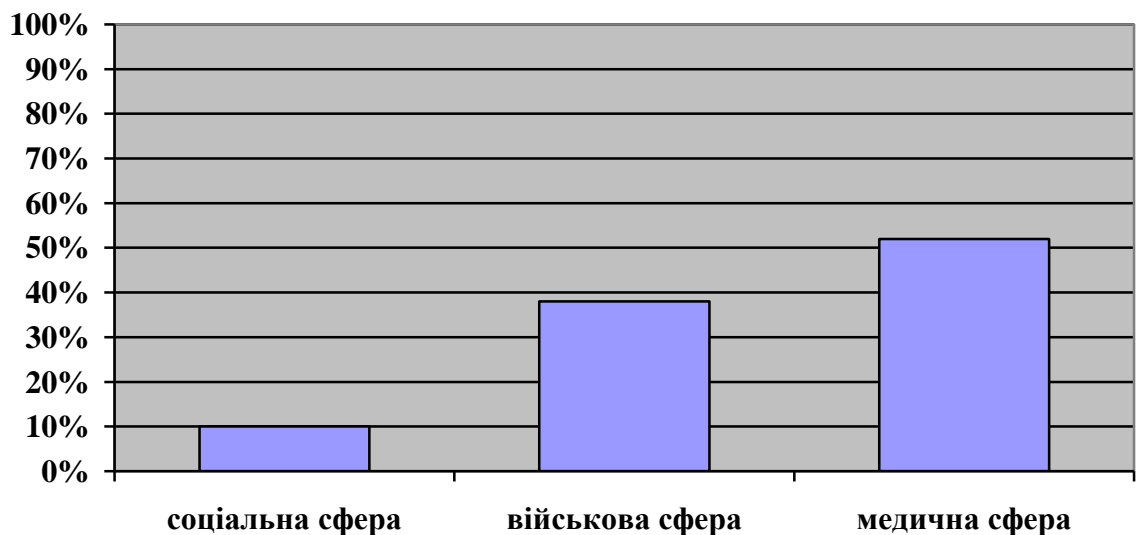

Рис. 2.1. Сфери в, яких, на думку старшокласників, допомагають волонтерські організації

На рисунку 2.1 представлено, що на думку старшокласників (52% опитаних), різні волонтерські організації допомагають особам задіяним у медичній сфері. Вони вважають, що є волонтерські організації, які допомагають медикам у боротьбі із короно вірусною інфекцією та онкологічно хворим. На думку 38% опитаних, волонтерські організації допомагають особам, які задіяні у військовій сфері, переважно військовим у зоні бойових дій. На думку 10% старшокласників, також є волонтерські організації допомагають вирішувати різні соціальні проблеми.

Наступне питання анкети було спрямоване на те, щоб з'ясувати чи пробували старшокласники себе в ролі волонтера. Було діагностовано наступні дані, які представлено графічно на рисунку 2.2.

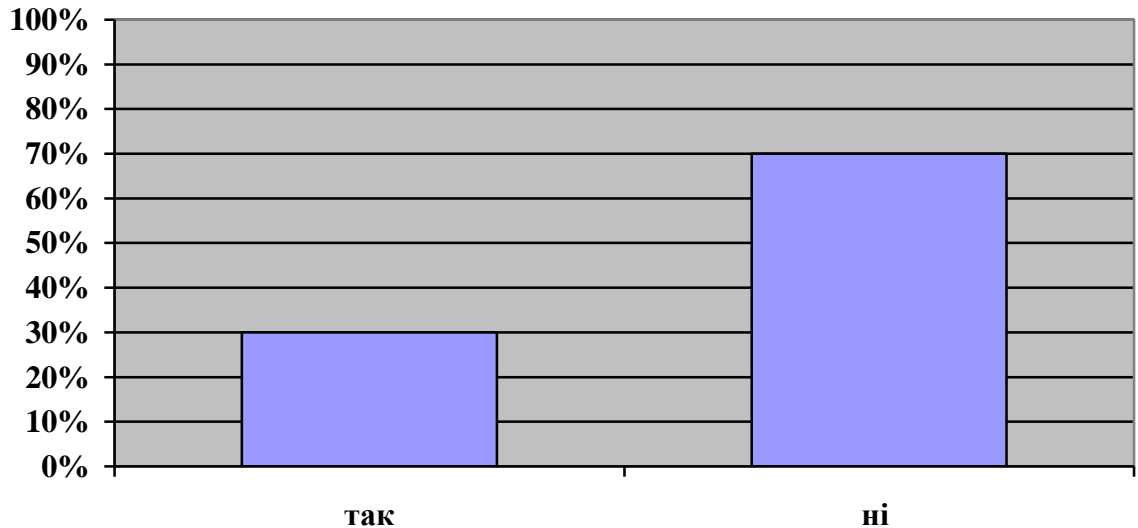

Рис. 2.2. Результати відповідей на запитання того чи пробували себе старшокласники в ролі волонтера

Було зафіксовано, що в ролі волонтера себе пробували лише 30% опитаних. Решта старшокласників (70% опитаних) ніколи не пробували себе у ролі волонтера.

З'ясовуючи коли і де, старшокласники пробували себе у ролі волонтера, було виявлено, що більшість із них (56% опитаних) відповіли, що допомагали бабусям-сусідам у селі, коли проводили літні канікули. 28% учнів старшої школи відповіли, що пробували допомагати волонтерам працювати із дітьми, які були позбавлені батьківських прав та знаходяться в закладах інтернатного типу. Також було виявлено, що 16% старшокласників допомагали ветеринарним лікарям у притулках для тварин.

Таким чином, ті старшокласники, які колись пробували себе у ролі волонтера допомагали бабусям, дітям та тваринам.

Далі ми з'ясовували чи вважають старшокласники, що в старості люди потребують допомоги, результати дослідження представлено графічно на рисунку 2.3.

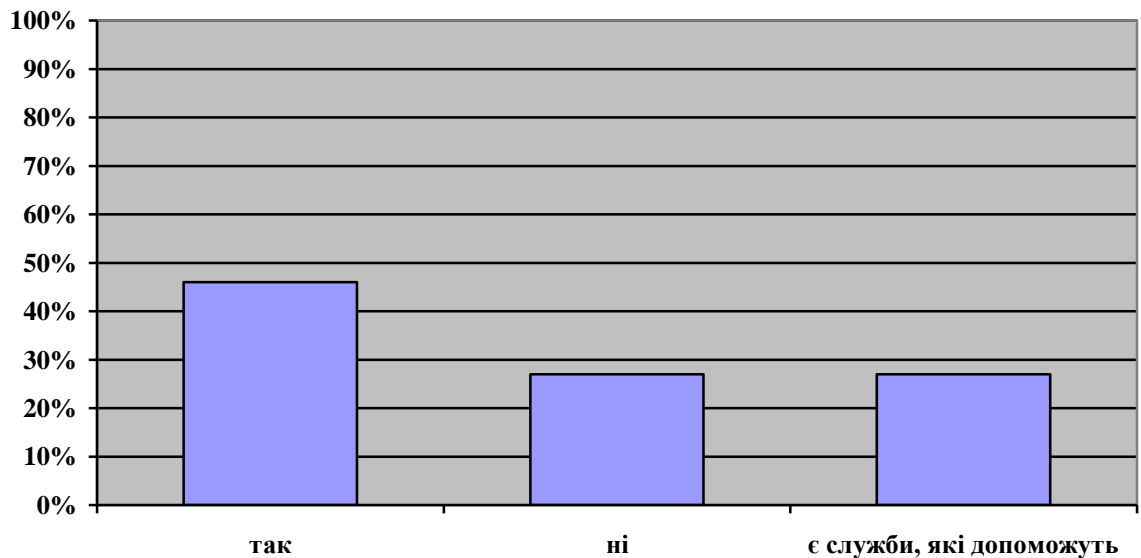

Рис. 2.3 Результати визначення того чи потребують допомоги в старості

Було зафіксовано, що 27% опитаних старшокласників вважають, що особи в старості не потребують допомоги, а всі свої проблеми можуть вирішувати самостійно. Така ж відсоткова кількість досліджуваних (27%) вважають, що допомога пенсіонерам потрібна, але для цього є спеціальні служби, які можуть їм допомогти. Отримані дані свідчать, що більшість опитаних старшокласників не вважають, що в старості люди потребують допомоги, а якщо все ж таки допомога знадобиться, то на це є спеціальні служби, які їм нададуть відповідну допомогу. Зауважимо, що все ж таки 46% опитаних вважають, що в старості люди потребують сторонньої допомоги.

Не дивлячись на те, що більшість старшокласників вважають, що в старості люди не потребують допомоги, але все ж таки позитивно відносяться до тих, хто допомагає людям похилого віку. Це підтверджується отриманими відповідями на запитання «Як Ви ставитеся до людей, які допомагають людям похилого віку вирішувати різні проблеми» (див. рис. 2.4).

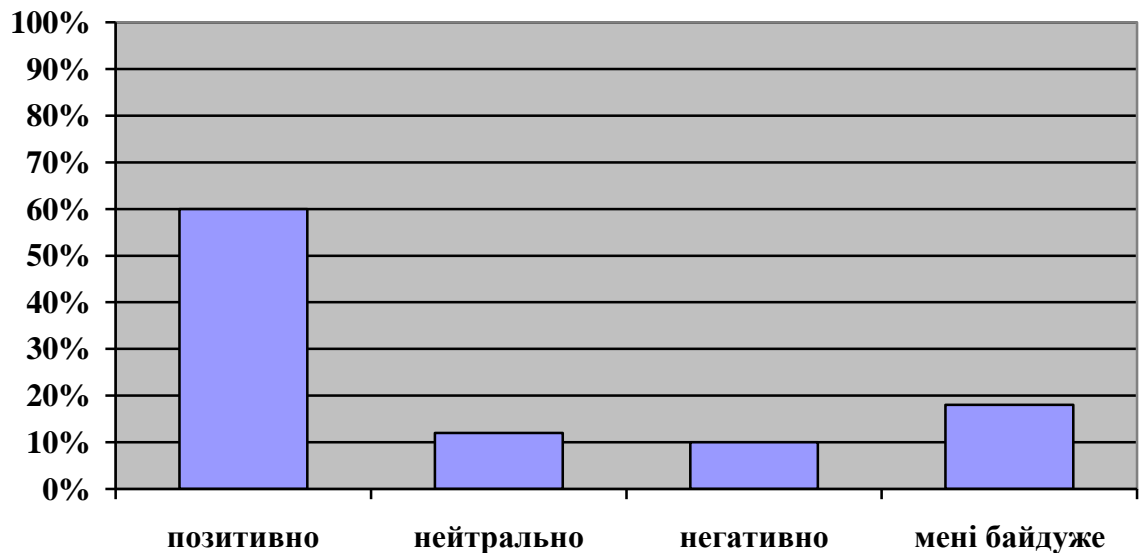

Рис. 2.4. Результати дослідження ставлення старшокласників до того, що хтось допомагає особам пенсійного віку

Як вже відмічалось вище, більшість опитаних (60%) позитивно відносяться до тих, хто допомагає людям похилого віку вирішувати різні проблеми. Слід звернути увагу, що 10% старшокласників все ж таки відносяться негативно до тих, хто прагне допомогти вирішити різні проблеми людям похилого віку. Нейтрально до осіб, які допомагають вирішувати різні проблеми людям на пенсії ставляться 12% опитаних. Було діагностовано, що 10% опитаних старшокласників проявлять байдуже ставлення до тих, хто прагне допомагати пенсіонерам вирішувати проблемні питання.

Досліджуючи готовність старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку логічним було поставити запитання щодо того чи допомагали вони коли-небудь людям похилого віку. Було виявлено наступні результати, які представлено графічно на рисунку 2.5.

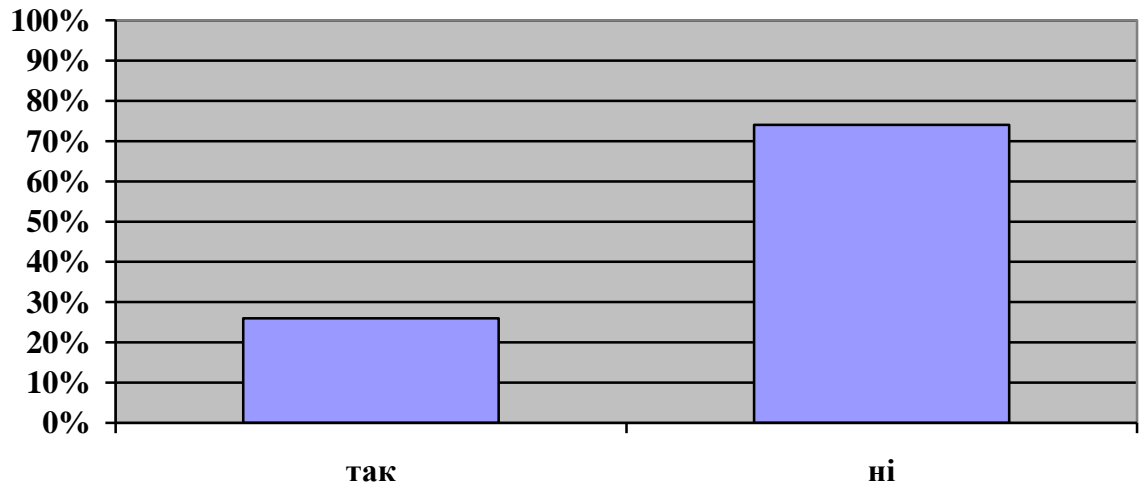

Рис. 2.5. Результати відповідей старшокласників на запитання «Ви коли-небудь допомагали людям похилого віку?»

Було зафіксовано, що 74% опитаних старшокласників не допомагали людям похилого віку. 26% старшокласників зауважили, що пробували себе у ролі волонтера та допомагали людям похилого віку. На уточнююче запитання, де і коли це було, за яких умов допомагали особам похилого віку старшокласники відповідали, що допомагали виходити із маршрутки, подавали сумки, допомагали знайти необхідний кабінет у лікарні, допомагали сусідам похилого віку, які про це просили.

Також нами в рамках нашої роботи було з'ясовано з якої ініціативи старшокласники допомагали людям похилого віку, результати представлені графічно на рисунку 2.6.

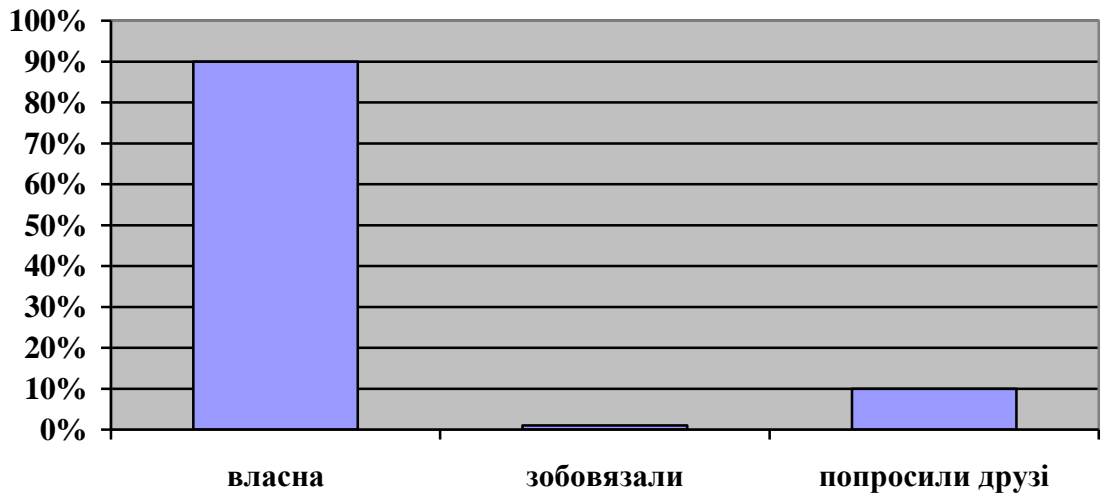

Рис. 2.6. Результати дослідження ініціативи допомагати пенсіонерам старшокласниками

Результати дослідження ініціативи старшокласників допомогти особам похилого віку розподілилися наступним чином. Так, більшість старшокласників (90%) самі захотіли допомагати особам похилого віку. З примусу, а точніше їх про це попросили друзі допомагали особам похилого віку 10% опитаних. Зауважимо, що варіант відповіді зобов'язали у школі ніхто не обрав, що свідчить про відсутність роботи в загальноосвітньому закладі над готовністю учнів старшої школи допомагати пенсіонерам.

Перед останнє запитання анкети спрямоване було на виявлення бажання учнів старшої школи у майбутньому приймати участь у волонтерській діяльності та допомагати людям похилого віку. Було виявлено, що більшість опитаних (70%, див. рис. 2.7) не хотіли б допомагати людям похилого віку.

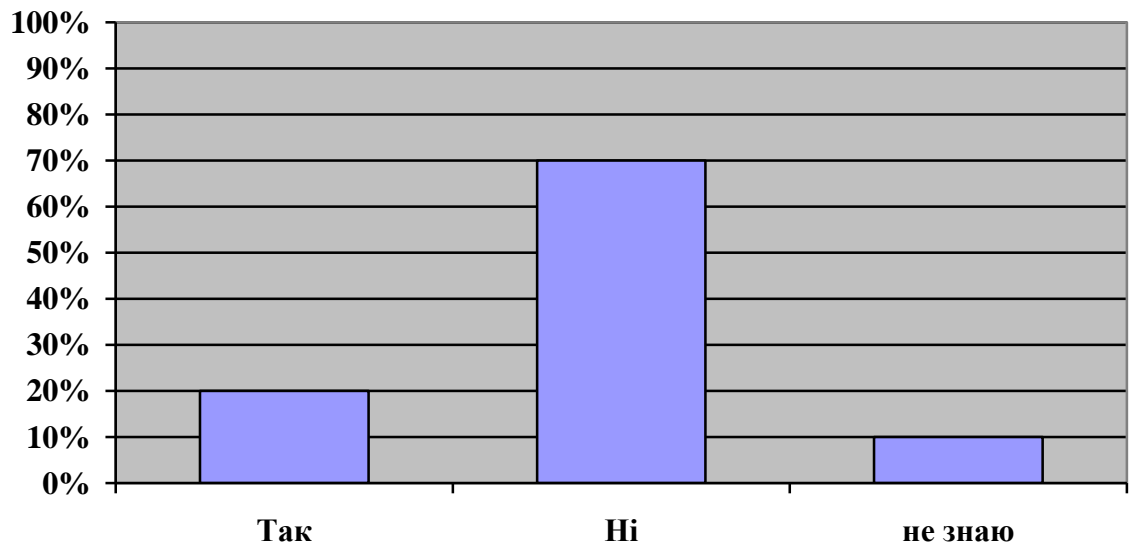

Рис. 2.7. Результати визначення бажання учнів старшої школи у майбутньому приймати участь у волонтерській діяльності та допомагати людям похилого віку

Було діагностовано, що лише 20% опитаних у майбутньому хотіли б приймати участь у волонтерській діяльності та допомагати людям похилого віку. Слід звернути увагу, що не змогли визначитися зі своїми прагненнями допомагати особам похилого віку 10% опитаних учнів старшої школи .

Учні, які дали ствердну відповідь щодо прагнення у майбутньому приймати участь у волонтерській діяльності та допомагати людям похилого віку уточнили чим саме могли б їм допомогти. Так, старшокласники могли допомогти із купівлею продуктів, ліків, походів до лікарні та прибиранні в квартирі, приготуванні їжі, спілкуванні з ними.

Таким чином, узагальнюючі дані когнітивного компоненту готовності до волонтерської діяльності з людьми похилого віку було виявлено, що більшість старшокласників не мають відповідних знань щодо визначення поняття «волонтерства». Самі не хотіли б приймати участь у волонтерській діяльності, але позитивно відносяться до тих, хто цим займається.

Наступним етапом було визначення особливостей мотиваційного компоненту готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку. Результати визначення особистісної установки до прояву альтруїзму представлено графічно на рисунку 2.8.

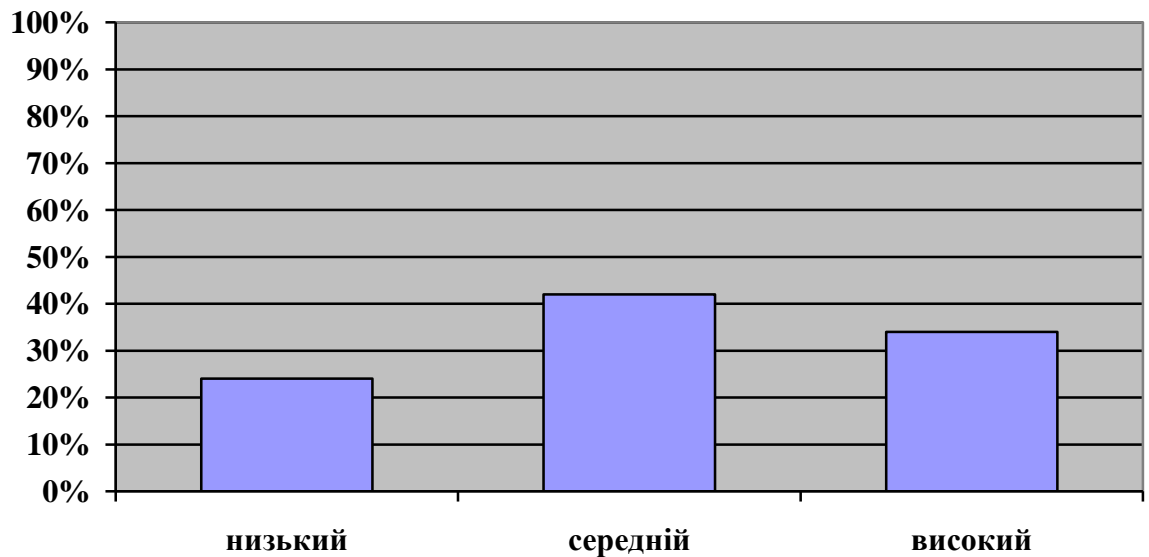

Рис. 2.8. Рівні прояву альтруїстичної спрямованості старшокласників

Згідно отриманим даним, більшість старшокласників (42% опитаних) мають середній рівень прояву альтруїстичної спрямованості. Це означає, що прояв альтруїстичної спрямованості залежить від настрою та ситуації, обставин, які складаються. Старшокласники із середнім рівнем альтруїстичної спрямованості здатні балансувати між задоволенням власних потреб та потреб оточуючих. Вони здатні здійснювати оцінку та визначати важливість задоволення не лише власних інтересів, але й потреб та інтересів інших. Вони мають здатність стати на позицію іншої людини і побачити розвиток ситуації зі сторони.

Низький рівень прояву альтруїстичної спрямованості характерний для 24% опитаних. Слід зауважити, що це означає, що 24% опитаних старшокласників мають схильність проявляти егоїстичну тенденцію у поведінці. Можна припустити, що такі старшокласники, в першу чергу, орієнтуються на себе та свої потреби, а інтереси іншої людини часто ігнорують та не беруть до уваги. Вони прагнуть задовольняти власні бажання. Вони при досягненні власних цілей можуть ігнорувати почуття та потреби оточуючих людей. Більш того при досягненні цілей можуть закривати очі на встановлені норми і порушувати їх. Поведінка, старшокласників, які мають тенденцію проявляти егоїстичну спрямованість,

залежить від ситуації та їхнього емоційного фону. Їхня поведінка, у більшості випадків, не обумовлена системою стійких цінностей.

Щодо високого рівня альтруїстичної спрямованості, то вона характерна для 34% опитаних КГ. Можна припустити, що для старшокласників із високим рівнем альтруїстичної спрямованості критерієм моральної оцінки будь-якої ситуації є інтереси оточуючих їх людей. Такі старшокласники схильні безкорисливо допомагати людям. Можна ствердити, що у старшокласників з високим рівнем альтруїстичної спрямованості більш виражена готовність допомагати іншим та здійснювати діяльність, яка буде спрямована на допомогу вирішувати різні труднощі інших. Вони вміють проявляти чуйне ставлення до проблем та потреб оточуючих людей. Часто схильні допомагати іншим за рахунок відмови від задоволення власних потреб.

Таким чином, можна прийти до висновку, що мотиваційний компонент готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку знаходиться на середньому рівні.

Після аналізу результатів дослідження мотиваційного компоненту досліджуваної готовності перейдемо до вивчення ціннісного компоненту готовності до волонтерства з людьми похилого віку. Спочатку розглянемо результати визначення життєвих цінностей старшокласників.

Результати дослідження життєвих цінностей старшокласників представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати дослідження життєвих цінностей старшокласників

Цінності	Відсотки
Свобода, відкритість	4%
Безпека і захищеність	3%
служіння людям	3%
Влада і вплив	4%
популярність	2%
автономність	11%
матеріальний успіх	15%
Багатство духовної культури	1%
Особистісний ріст	4%
здоров'я	10%
Прихильність і любов	10%
привабливість	6%
почуття задоволення	12%
Міжособистісні контакти і спілкування	14%
Багате духовно-релігійне життя	1%

Згідно даним представленим в таблиці 2.2, більшість опитаних старшокласників мають такі цінності, як автономність, матеріальний успіх, здоров'я, прихильність і любов, почуття задоволення, міжособистісні контакти і спілкування. Це означає, що старшокласники, цінують самостійність та прагнуть до самостійності, прагнуть мати можливість вирішувати все самим, не від кого не залежачи. Старшокласники цінують все матеріальне в цьому житті та прагнуть мати фінансову незалежність, щоб задовольняти всі свої потреби. Окрім цього, старшокласники цінують та прагнуть бути здоровими, а також хочуть, щоб здоровими були їхні близькі.

Прагнуть уваги з боку оточуючих, хочуть мати близьких друзів та дорожать стосунками з ними. Також старшокласники спрямовані на отримання задоволення від життя та мають потребу у референтній групі, хочуть почувати себе частиною чогось значущого. Бояться самотності.

Зауважимо, що лише 4% опитаних старшокласників прагнуть суспільної справедливості та проявляють небайдуже ставлення до духовного стану соціуму.

Для 6% старшокласників важливою є зовнішня привабливість, тому вони хочуть бути красивими та привабливими.

3% опитаних мають страхи, занепокоєні за все те, що відбувається в соціумі, хвилюються за власне життя та життя близького оточення.

Така цінність, як служіння людям, яким передбачає, що старшокласники прагнуть допомагати іншим характерна лише для 3% опитаних КГ.

Зауважимо, що 4% старшокласників прагнуть бути лідерами, що дасть їм можливість впливати на інших людей та 2% опитаних прагнуть бути відомими, щоб на них звертали увагу інші.

Однакова відсоткова кількість опитаних (по 1%) проявляють такі цінності, як багатство духовної культури та багате духовно-релігійне життя. Це означає, що старшокласники цінують духовне зростання та самі прагнуть духовно вдосконалюватися, а також прагнуть жити відповідно до релігійних канонів.

Для 4% опитаних старшокласників характерна цінність – особистісний ріст, тобто вони цінують професіоналізм та прагнуть самі стати професіоналами своєї справи, прагнуть до особистісного саморозвитку, самовдосконаленню.

Таким чином, узагальнюючи дані щодо дослідження цінностей можна констатувати, що для досліджуваних старшокласників, характерні дві групи цінностей: індивідуалістичні (автономність, матеріальний успіх, почуття

задоволення) та особистісні (здоров'я, прихильність та любов, привабливість, спілкування).

Після вивчення цінностей ми перейшли до вивчення емпатійних здібностей старшокласників. Результати дослідження каналів емпатії представлено графічно на рисунку 2.9.

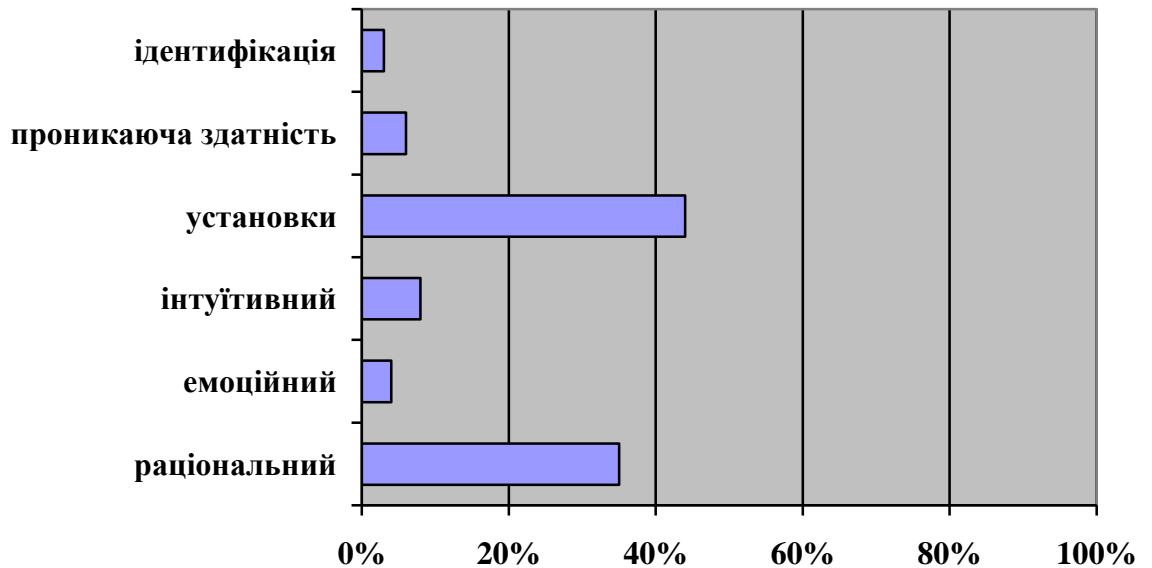

Рис. 2.9. Результати визначення домінуючого каналу емпатії у старшокласників

Було зафіксовано, що для старшокласників, характерні два канали емпатії: раціональний канал (35% опитаних) та установки, які перешкоджають емпатії (44% опитаних). Раціональний канал емпатії свідчить про те, що старшокласники спрямовують свою зацікавленість, думки на іншу людину, її проблеми. Раціональний канал емпатії передбачає непередбачувану зацікавленість проблемами іншої людини та співчуття до неї. Старшокласники у яких переважає канал емпатії «установки, які перешкоджають емпатії» вважають, що не слід мати багато друзів та не культурно проявляти зацікавленість іншою особистістю, її проблемами. Такі установки заважають емпатійному сприйнятті іншої людини.

Слід звернути увагу, що емоційний канал емпатії, який означає, що особистість вміє підлаштуватися під емоційний стан іншого, співчувати та співпереживати, характерний для 4% опитаних. Таким чином, людина намагається зрозуміти іншу людину, стати до неї ближчою. Інтуїтивний

канал емпатії представлений у 8% опитаних та передбачає вміння «підлаштовуватися» під іншу людину інтуїтивно, нічого про неї не знаючи. На інтуїтивному рівні робляться висновки про поведінку людини та її проблеми.

Проникаюча здатність в емпатії означає, що старшокласники володіють вмінням співчувати, що дає їм нагоду створити атмосферу довіри, щирості, що відповідно, дозволяє краще відчувати іншу людину. Такий канал емпатії було діагностовано у 6% опитаних.

Ідентифікація, яку було зафіксовано у 3% опитаних означає, що старшокласники вміють поставити себе на місце на іншого та проникнутися його проблемами та співчують йому.

Отримавши бали по кожному каналу емпатії та сумуючи їх було отримано загальний рівень емпатійний здібностей. Результати загального рівня розвитку емпатійний здібностей в учнів старшої школи представлено графічно на рисунку 2.10.

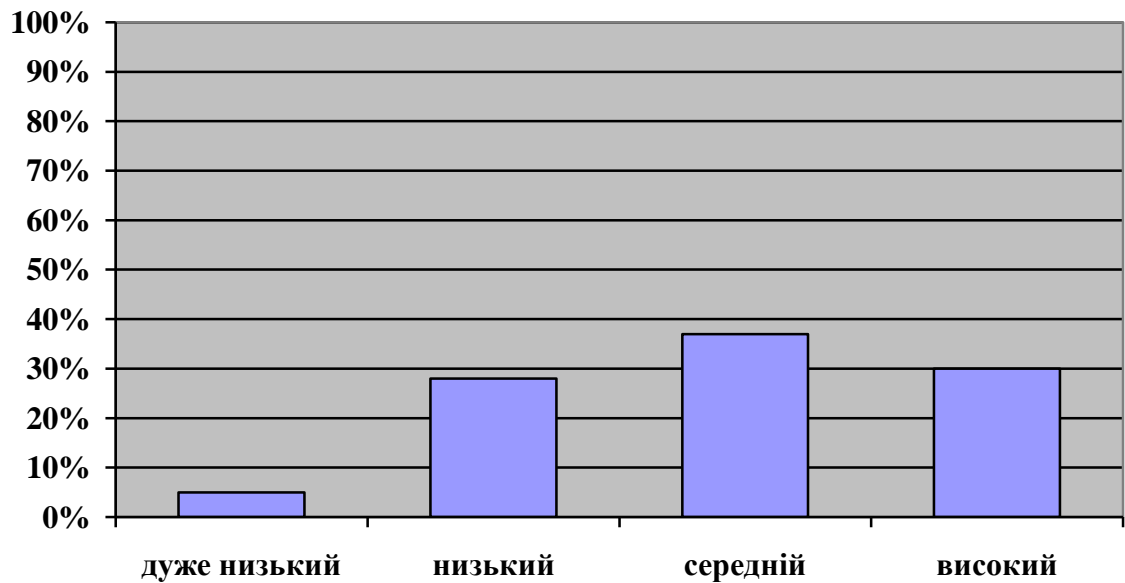

Рис. 2.10. Рівні емпатійних здібностей учнів старшої школи

Було встановлено, що дуже низький рівень емпатії характерний для 5% опитаних. Низький рівень емпатійних здібностей був зафіксований у 28% опитаних учнів старшої школи. Щодо середнього рівня емпатійних здібностей, то він притаманний для 37% опитаних старшокласників. Високий рівень емпатійних здібностей було діагностовано у 30% опитаних учнів старшої школи.

Відповідно даним представленим на рисунку 2.10, більшість учнів старшої школи, мають середній рівень розвитку емпатійних здібностей. Отримані результати означають, що певна частина старшокласників володіють такими моральними властивостями, які допомагають їм визначати та розуміти емоції, почуття, переживання оточуючих людей. Таке розуміння емоційного стану іншого спонукає їх до дій у проявах турботи та підтримки інших.

Таким чином, узагальнення даних щодо розвитку ціннісного компоненту готовності старшокласників до волонтерства продемонстрував середній рівень розвитку.

Останнім етапом був аналіз даних та визначення рівня сформованості поведінкового компоненту досліджуваної готовності. Результати

дослідження комунікативних здібностей учнів старшої школи представлено графічно на рисунку 2.11.

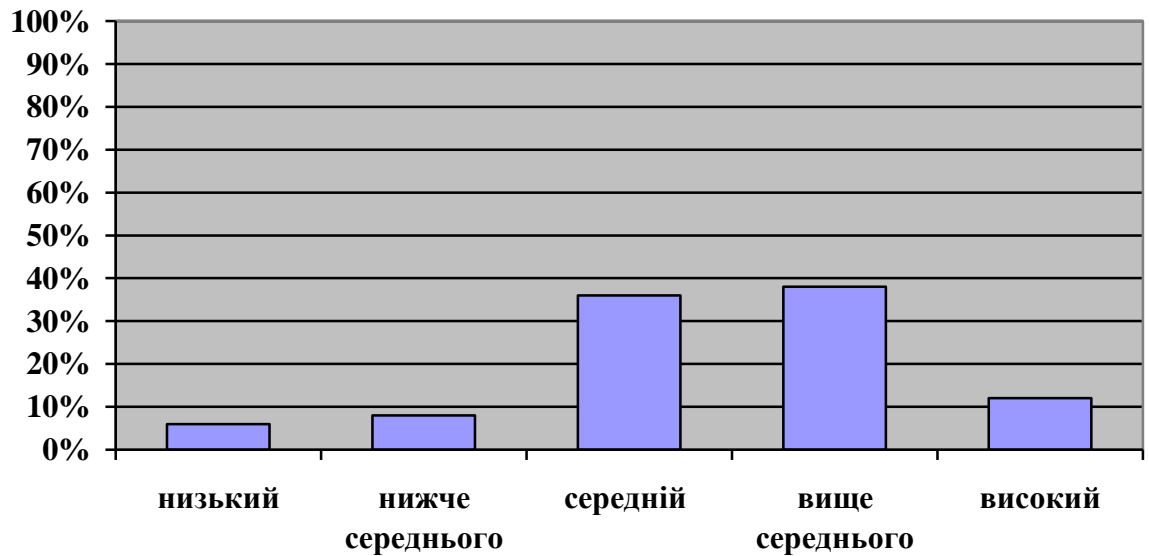

Рис. 2.11. Результати дослідження комунікативних здібностей опитаних учнів старшої школи

Згідно даним представленим на рисунку 2.11, учні старшої школи, мають середній (36% опитаних) та вище середнього (38% опитаних) рівні розвитку комунікативних здібностей. Середній рівень розвитку комунікативних здібностей означає, що старшокласники прагнуть розширювати коло своїх контактів. Вміють висловлювати власну точку зору та за необхідності її відстоювати. Але такі вміння не є стійкими.

Низький рівень був зафіксований у 6% опитаних старшокласників, а рівень нижче середнього – у 8% учнів старшої школи КГ. Ті учні, які мають рівень розвитку нижче середнього є замкнутими, їм важко встановлювати контакти. Більш того, вони не прагнуть до розширення кола друзів. В спірній ситуації не вміють відстоювати власну позицію. Схильні ображатися на інших. Тому, як правило, у не схильні проявляти ініціативи у соціальній діяльності та не схильні допомагати іншим, оскільки мають труднощі у вмінні приймати рішення.

Високий рівень комунікативних здібностей було виявлено у 12% опитаних старшокласників. Отримані дані означають, що старшокласники із високим рівнем комунікативних здібностей дуже легко встановлюють

контакти, прагнуть мати якомога більше друзів, проявляють ініціативу у спілкуванні з іншими. Такі учні старшої школи прагнуть приймати участь в усіх соціальних проектах та суспільній діяльності.

Результати дослідження організаторських здібностей учнів старшої школи представлено графічно на рисунку 2.12.

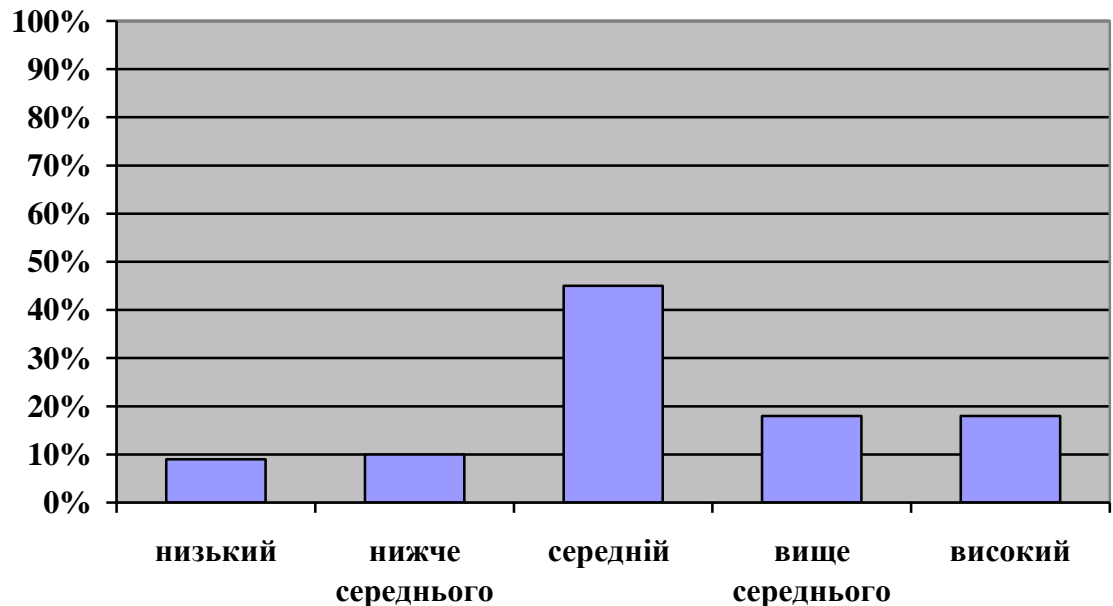

Рис. 2.12. Результати дослідження організаторських здібностей опитаних учнів старшої школи

Було виявлено, що 9% старшокласників мають низький, 10% опитаних – нижче середнього, 45% опитаних – середній, 18% опитаних – вище середнього, 18% опитаних – високий рівні організаторських здібностей.

Отримані дані свідчать, що лише 36% старшокласників (18% вище середнього та 18% високий) в складних ситуаціях можуть зорієнтуватися та прийняти рішення самостійно. Саме такі учні старшої школи мають схильність не лише приймати участь в громадській роботі та суспільній діяльності, але й вміють організувати процес здійснення тієї чи іншої діяльності.

Таким чином, узагальнивши дані вивчення поведінкового компоненту готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку дає можливість констатувати середній рівень розвитку означеного компоненту.

Аналіз даних всіх компонентів готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку дав можливість визначити загальний рівень розвитку означеної готовності. Результати загального рівня готовності до волонтерства представлено графічно на рисунку 2.13.

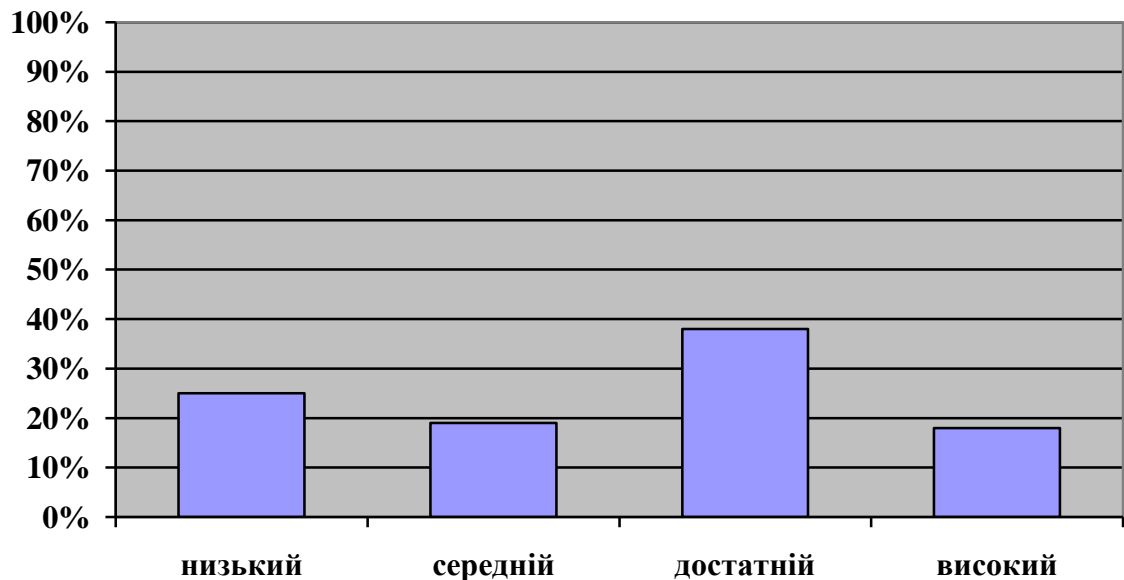

Рис. 2.13 Рівні готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку

Згідно отриманим даним, низький рівень готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку характерний для 25% опитаних. Низький рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку характеризується відсутністю позитивної мотивації допомагати іншим. Старшокласники більше орієнтовані на власні інтереси, аніж на інтереси оточуючих. Вони схильні проявляти егоїстичні тенденції у поведінці з іншими. Готові допомагати особам пенсійного віку через корисливі мотиви. В ієрархічній структурі цінностей переважають егоїстичні, індивідуалістичні цінності та цінності, які спрямовані на задоволення власних потреб. Не намагаються встановити контакт з пенсіонерами та, відповідно, не вміють організувати допомогу особам пенсійного віку.

Середній рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності притаманний для 19% опитаних. Середній рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку

характеризується ситуативним проявом бажання допомагати особам пенсійного віку. Їхнє прагнення допомогти пенсіонерам залежить від настрою, ситуації, можливостей та результативності, ефективності такої допомоги. Не завжди вміють встановлювати контакт з пенсіонерами та правильно організувати допомогу.

Щодо достатнього рівня готовності старшокласників до волонтерської діяльності, то він був зафіксований у 38% опитаних. Достатній рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку характеризується тим, що вони прагнуть допомагати пенсіонерам завжди. При роботі та спілкуванні з особами пенсійного віку їхні інтереси є головнішими, аніж інтереси самих старшокласників. Старшокласники мають відповідну мотиваційну спрямованість щодо допомоги людям похилого віку. Вони вміють слухати та чути ближнього, зокрема пенсіонера. Схильні співпереживати особам пенсійного віку. Потреба допомагати іншим, прагнення бути корисним для суспільства, зокрема для такої категорії громадян як пенсіонери, в структурній ієрархії цінностей займає високі рангові позиції. Знають яким чином слід допомогти особам пенсійного віку та знають яким чином можна організувати необхідну допомогу.

Високий рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності було діагностовано у 18% опитаних. Високий рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку характеризується тим, що вони завжди, незалежно від ситуації, прагнуть допомогти. Мають альтруїстичну спрямованість. Вони прагнуть до саморозвитку з питань допомоги людям, зокрема пенсіонерам. У них домінує мотивації та прагнення бути корисним та допомагати іншим. Старшокласники мають бажання успішно та ефективно допомагати особам літнього віку. В ієрархічній структурі цінностей переважають ціннісні орієнтації на допомогу та прояви милосердя до інших; цінності, які спрямовують старшокласника визнавати та поважати інших, зокрема осіб літнього віку. Старшокласники спрямовані на те, щоб суспільство стало

кращим та готові допомагати тим, хто цього потребує, зокрема особам літнього віку. Високий рівень готовності старшокласників передбачає, що вони вміють не лише знаходити «підхід» до інших та встановлювати контакт для ефективної співпраці, але й правильно та вчасно організувати необхідну допомогу.

Висновки до другого розділу

Таким чином, згідно отриманим даним, старшокласники, волонтерство визначають, у більшості випадків, як процес організації допомоги. Волонтер

не лише організовує допомогу, домовляється з тими хто може допомогти, знаходить тих, хто відгукнеться, але й сам надає допомогу тому, хто цього потребує. Таким чином, ті старшокласники, які колись пробували себе у ролі волонтера допомагали бабусям, дітям та тваринам. Отримані дані свідчать, що більшість опитаних старшокласників не вважають, що в старості люди потребують допомоги, а якщо все ж таки допомога знадобиться, то на це є спеціальні служби, які їм нададуть відповідну допомогу. Не дивлячись на те, що більшість старшокласників вважають, що в старості люди не потребують допомоги, але все ж таки позитивно відносяться до тих, хто допомагає людям похилого віку. На уточнююче запитання, де і коли це було, за яких умов допомагали особам похилого віку старшокласники відповідали, що допомагали виходити із маршрутки, подавали сумки, допомагали знайти необхідний кабінет у лікарні, допомагали сусідам похилого віку, які про це просили.

Учні, які дали ствердну відповідь щодо прагнення у майбутньому приймати участь у волонтерській діяльності та допомагати людям похилого віку уточнили чим саме могли б їм допомогти. Так, старшокласники могли допомогти із купівлею продуктів, ліків, походів до лікарні та прибиранні в квартирі, приготуванні їжі, спілкуванні з ними.

Згідно отриманим даним, більшість старшокласників мають середній рівень прояву альтруїстичної спрямованості. Це означає, що прояв альтруїстичної спрямованості залежить від настрою та ситуації, обставин, які складаються. Старшокласники із середнім рівнем альтруїстичної спрямованості здатні балансувати між задоволенням власних потреб та потреб оточуючих. Вони здатні здійснювати оцінку та визначати важливість задоволення не лише власних інтересів, але й потреб та інтересів інших.

Більшість опитаних старшокласників, мають такі цінності, як автономність, матеріальний успіх, здоров'я, прихильність і любов, почуття задоволення, міжособистісні контакти і спілкування.

Було зафіксовано, що для старшокласників, характерні два канали емпатії: раціональний канал та установки, які перешкоджають емпатії. Учні старшої школи, мають середній та вище середнього рівні розвитку комунікативних здібностей.

Отримані дані свідчать, що незначна частина старшокласників в складних ситуаціях можуть зорієнтуватися та прийняти рішення самостійно. Саме такі учні старшої школи мають схильність не лише приймати участь в громадській роботі та суспільній діяльності, але й вміють організувати процес здійснення тієї чи іншої діяльності.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВОЛОНТЕРСТВА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

3.1. Формувальний експеримент готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку

Метою формувального експерименту було запропонувати програму розвитку якостей, які сприяють готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку. На етапі формувального експерименту загальну вибірку було поділено на дві групи: контрольну та експериментальну. Критерієм поділу був рівень готовності до волонтерства з людьми похилого віку. Відповідно, контрольну групу склали старшокласники із високим та достатнім рівнями досліджуваної готовності. До складу експериментальної групи було віднесено учнів старшої школи із низьким рівнем досліджуваної готовності.

Програма розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку реалізовувалася через систему тренінгових занять. Обрання тренінгу як методу розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку зумовлено його розвивально-корекційними можливостями.

Аналізуючи різні наукові погляди було встановлено, що за допомогою тренінгу можна впливати та регулювати поведінку особистості. Особистість, яка приймає участь в тренінгу перебудовує структуру діяльності та, відповідно, піднімає регулювання поведінкою на вищий рівень. Тренінг включає в себе безліч різноманітних методів, використання яких сприяє саморозвитку людини, зокрема старшокласників. Саме використання соціально-психологічного тренінгу сприяє підготовці та розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку. Окрім цього, використання тренінгової технології у розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку обумовлено тим, що тренінг – це певна педагогічна технологія навчання, яка є структурованою та алгоритмічною, що гарантує досягнення запланованого результату. Обрання

тренінгової технології для розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку також зумовлено наступним:

- тренінг – це метод психологічних змін особистості;
- тренінг – це поєднання активних методів та прийомів, що використовуються з метою формування особистісних навиків та самопізнання та саморозвитку.

Тренінгові технології дають можливість старшокласникам визначати головні вектори свого життя. Окрім цього, за допомогою тренінгових технологій відбувається формування позитивної «Я-концепції», удосконалення власних рефлексивних характеристик. Тренінгові технології є активними методами навчання, де кожен учень старшої школи в ігровій формі формує певні життєві навички та отримує знання. Тренінг допомагає учням старшої школи ефективно оволодіти необхідними теоретичними знаннями та формують у старшокласників необхідні їм уміння інтерактивної взаємодії. У них формуються навички активного слухання, вміння ставити запитання та створювати оптимальні міжособистісні зв'язки, що є важливим при здійсненні волонтерської діяльності.

Все вище перераховане зумовило вибір тренінгової технології для розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку.

Метою формувального експерименту є підвищення рівня готовності старшокласників до волонтерської діяльності.

Реалізація тренінгових технологій для розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку передбачає виконання наступних завдань:

1. Розвиток комунікативних здібностей.
2. Розвиток навичок конструктивного спілкування.
3. Розвиток вміння висловлювати свою думку та її обґрунтовувати.

4. Розвиток вміння аналізувати складні ситуації, а також вміти виокремлювати головні та другорядні причини їхнього виникнення, знаходити засоби та способи їхнього вирішення.

5. Розвиток альтруїстичної спрямованості.

6. Розвиток емпатійних здібностей.

Щодо структурних компонентів програми з розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку, то вона передбачає наступні етапи: організаційний, підготовчий, основний та підсумковий. Розглянемо їх більш детально.

Організаційний етап передбачає підготовку тренера-викладача до реалізації тренінгових технологій. Завданнями цього етапу є:

- 1) аналіз відповідної методичної літератури;
- 2) вибір та розробка тренінгових занять;
- 3) підготовка методичного матеріалу;
- 4) підготовка приміщення до проведення тренінгового заняття.

Підготовчий етап має на меті організувати робочу атмосферу. Завданнями цього етапу передбачено виконання наступного:

1. Повідомлення мети та цілей тренінгового заняття;
2. Виявлення очікувань учасників тренінгового заняття;
3. Налаштування старшокласників на роботу під час тренінгу.
4. Реалізація запланованих тренінгових вправ.

Реалізація безпосередньо тренінгових вправ, завдань, які спрямовані на розвиток готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку відбувається в основній частині.

Підсумковий етап передбачає рефлексію проведеного та почутого учасниками. Завданнями цього етапу є:

- 1) з'ясування думок учасників щодо всього побаченого та почутого;
- 2) виявлення чи підтвердилися очікування учасників;
- 3) з'ясування того, які нові знання старшокласники отримали;
- 4) виявлення позитивних та негативних моментів, які були на тренінгу;

5) проведення рефлексії та самоаналізу.

Зауважимо, що у зв'язку із коронавірусною пандемією тренінг проводився в онлайн формі.

Кожне тренінгові заняття будувалося за конкретною схемою: вступ, основна частина, прощання. Вступ передбачав налаштування учасників на роботу. В основній частині було реалізовано всі вправи. Прощання передбачало підбиття підсумків.

Для того, щоб використані тренінгові технології в процесі розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку були ефективними слід, щоб кожен тренінг виконував наступні функції.

Комплексна функція передбачає, що весь тренінг, всі тренінгові вправи були направлені на вирішення поставленого завдання та досягнення поставленої мети.

Цільова функція тренінгу передбачає, що в учнів старшої школи слід формувати та розвивати особистісні навички та вміння вирішувати життєві завдання, які постають в процесі життєдіяльності.

Наступною є інформаційна функція використаного тренінгу, яка передбачає, що вся інформація, яка використовується під час заняття має оновлюватися і ці оновлення мають стосуватися процесів, які відбуваються під час реалізації волонтерської діяльності. В процесі тренінгу старшокласники не лише обмінюються інформацією, але й виконують спільні дії, взаємодіючи один з одним. Таким чином реалізується комунікативна функція.

Для кращого запам'ятовування та формування особистісних навичок під час тренінгу слід моделювати ситуації із волонтерської діяльності, тобто реалізовувати стимулятивну функцію.

Остання є функція мотиваційна, яка передбачає формування в учнів старшої школи сталої мотивації до реалізації ефективної волонтерської діяльності.

Щодо принципів, то для того, щоб тренінгові технології були ефективними слід дотримуватися наступних. Принцип поступовості передбачає те, що кожен новий етап має впливати із попереднього заняття.

Принцип гуманізму передбачає, що тренер під час здійснення тренінгових технологій повинен не забувати, що кожен учень старшої школи має свої права і свободи про, які слід пам'ятати та враховувати.

Наступний принцип, принцип оптимальності означає, що при здійсненні тренінгових технологій слід реалізовувати як загально-дидактичні, так і специфічні принципи, серед яких обирається найбільш сприятливий, найкращий у конкретній виховній ситуації.

Принципу доступності означає, що всі дидактичні й методичні матеріали, які тренер використовує в роботі з розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку повинні підбиратися згідно досягнутого рівня учнями особистісного розвитку та їхніх вікових особливостей.

Останній принцип активності передбачає, що всі учасники тренінгу мають бути активними та приймати участь у всіх вправах та завданнях.

Таким чином, при умові дотримання всього вище перерахованого тренінгові технології можуть бути ефективними у розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку.

В рамках роботи було здійснено три заняття. Кожне тренінгове заняття тривало одну годину та містило в собі п'ять-шість вправ. Структуру занять представлено в табл. 3.1-33. та дод. Б.

Таблиця 3.1

Структура першого заняття щодо розвитку готовності старшокласників до волонтерської діяльності

№	Назва вправи	Мета
1	«Знайомство»	знайомство учасників між собою та налаштування на роботу
	«Очікування»	визначити сподівання і очікування учасників щодо тренінгу
	«Волонтер і я»	усвідомити необхідність здійснення волонтерської діяльності
	«Асоціації»	визначити сутність понять, які стосуються волонтерської діяльності
	«Я компетентний»	усвідомити впливу власної компетентності, спроможності на ефективність здійснюваної волонтерської роботи
	«Рефлексія»	підбиття підсумків

Перше заняття тренінгової програми спрямоване на знайомство учасників із поняттям «волонтер» та ознайомлення із волонтерською діяльністю. Усвідомлення старшокласниками необхідності здійснення волонтерської діяльності.

Друге заняття спрямоване на розвиток емпатійних здібностей та альтруїстичної спрямованості.

Таблиця 3.2

Структура другого заняття щодо розвитку готовності старшокласників до волонтерської діяльності

2	«Знайомство»	знайомство учасників між собою та налаштування на роботу
	«Очікування»	визначити сподівання і очікування учасників щодо тренінгу
	«Що трапилося»	навчити розпізнавати емоції інших людей та визначати події, які могли б викликати ті чи інші емоції
	«Вчинок»	навчитися спостережливості та уважності, навчитися піклуватися про інших.
	«Чинник»	розвиток вміння розпізнавати емоцію та допомагати тим,

		хто цього потребує
	«Рефлексія»	підбиття підсумків

Таблиця 3.3

Структура третього заняття щодо розвитку готовності старшокласників до волонтерської діяльності

3	«Знайомство»	знайомство учасників між собою та налаштування на роботу
	«Очікування»	визначити сподівання і очікування учасників щодо тренінгу
	«Я перший»	Навчитися встановлювати контакти, розвиток впевненості
	«Повтори за мною»	розвиток вміння слухати
	«М'яч»	визначення організаторських якостей, які необхідні для успішної діяльності
	«Рефлексія»	підбиття підсумків

Третє заняття спрямоване на розвиток комунікативних та організаторських здібностей.

Після проведення трьох тренінгових занять, старшокласникам було запропоновано пройти повторне опитування. Зауважимо, що в формувальному експерименті приймали участь учні старшої школи ЕГ. При цьому, у повторному дослідженні приймали участь не лише старшокласники ЕГ, але й діти КГ.

3.2. Аналіз ефективності формувального експерименту

Після проведення формувального експерименту було здійснено контрольне дослідження. Мета якого полягала у перевірці ефективності розроблених занять з використанням тренінгових технологій для розвитку готовності учнів старшої школи до волонтерської діяльності з людьми похилого віку.

Визначення рівня розвитку готовності учнів старшої школи до волонтерської діяльності з людьми похилого віку засобами тренінгових

технологій здійснювалося за тим самим діагностичним інструментарієм, що і на констатувальному етапі дослідження. Обрахунок результатів здійснювався за допомогою контент-аналізу.

Нами було висунуто припущення, що відсоткова кількість старшокласників, у яких рівень розвитку готовності до волонтерської діяльності після формувального етапу експерименту в експериментальній групі вищий, аніж в контрольній.

На повторному етапі дослідження було визначено, що старшокласники іще більше утвердилися в тому, що волонтер – це людина, яка на безкорисливій основі допомагає іншим вирувати їхні життєві проблеми та долати труднощі. Таку відповідь дали 100% старшокласників ЕГ, щодо старшокласників КГ, то їхня думка стосовно діяльності волонтера та поняття «волонтерство» не змінилося. Нагадаємо, що до проведення формувального експерименту старшокласники, волонтерство визначають, у більшості випадків (КГ – 50%, ЕГ – 46%), як процес організації допомоги. 20% досліджуваних КГ та 22% опитаних ЕГ вважають, що волонтерство можна визначити як допомогу тим, хто цього потребує. Слід звернути увагу, що 30% опитаних старшокласників КГ та 32% опитаних ЕГ уточнили, що волонтерство являється безкорисливою допомогою.

Визначаючи думку старшокласників щодо того чим може займатися волонтер, було з'ясовано, що більшість (60% опитаних КГ та 57% опитаних ЕГ) вважають, що волонтер не лише організовує допомогу, домовляється з тими хто може допомогти, знаходить тих, хто відгукнеться, але й сам надає допомогу тому, хто цього потребує. Зауважимо, що 18% старшокласників КГ та 15% опитаних ЕГ вважають, що волонтер допомагає тому, хто цього потребує. 22% опитаних КГ та 28% опитаних ЕГ вважають, що волонтер сам не допомагає, але знаходить тих, хто може це зробити і контролю процес надання допомоги.

Далі ми з'ясовували чи бажають учні старшої школи у майбутньому приймати участь у волонтерській діяльності та допомагати людям похилого

віку. Узагальнені результати контрольного дослідження бажання учнів старшої школи у майбутньому приймати участь у волонтерській діяльності з людьми похилого віку представлено графічно на рисунку 3.1.

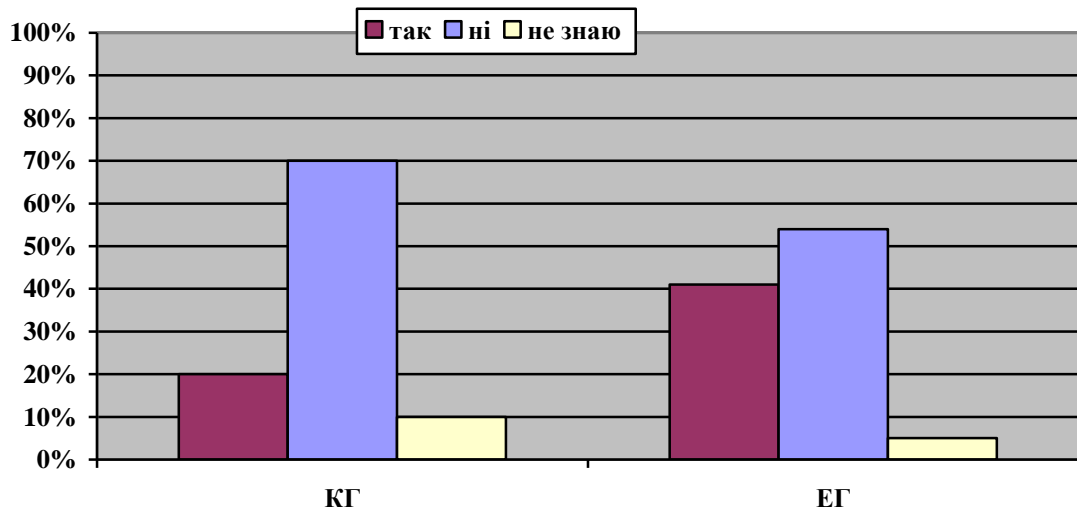

Рис. 3.1. Узагальнені результати контрольного дослідження бажання учнів старшої школи у майбутньому приймати участь у волонтерській діяльності з людьми похилого віку

Порівнюючи між собою дані ЕГ після формувального експерименту та дані контрольної групи було виявлено, що у ЕГ на 21% більше тих старшокласників, які готові у майбутньому спробувати себе у ролі волонтера та допомагати особам похилого віку. У КГ на 16% більше тих старшокласників, які категорично не хочуть та не розглядають можливості у майбутньому приймати участь у волонтерській діяльності та допомагати особам пенсійного віку, у порівнянні з учнями старшої школи ЕГ.

Отримані дані свідчать про ефективність запропонованої тренінгової програми та налаштованість учнів старшої школи, принаймі, спробувати себе у ролі волонтера.

Повторно було досліджено особливостей альтруїстичної спрямованості. Узагальнені результати контрольного дослідження особливостей альтруїстичної спрямованості старшокласників представлено графічно на рисунку 3.2.

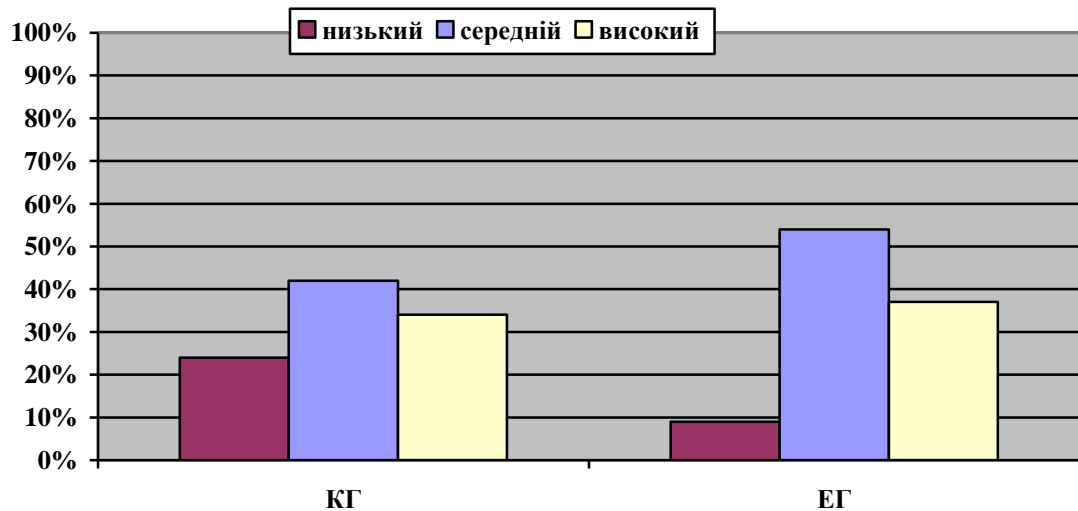

Рис. 3.2 Рівні прояву альтруїстичної спрямованості старшокласників різних груп на етапі контрольного дослідження

Порівнюючи між собою дані ЕГ після формувального експерименту та дані КГ було виявлено, що у ЕГ на 15% менше тих старшокласників, які мають низький рівень альтруїстичної спрямованості. Також у ЕГ на 12% більше старшокласників, які мають середній рівень альтруїстичної спрямованості, аніж в КГ. Зауважимо, що у ЕГ на 3% більше тих старшокласників, які мають високий рівень альтруїстичної спрямованості, аніж в КГ.

Зафіксовані дані контрольного дослідження дають можливість ствердити, що збільшилася кількість старшокласників ЕГ, які проявляють альтруїстичну спрямованість ситуативно. Це означає, що вони здатні балансувати між задоволенням власних потреб та потреб оточуючих. Вони здатні здійснювати оцінку та визначати важливість задоволення не лише власних інтересів, але й потреб та інтересів інших. Вони мають здатність стати на позицію іншої людини і побачити розвиток ситуації зі сторони.

Для старшокласників ЕГ із високим рівнем альтруїстичної спрямованості критерієм моральної оцінки будь-якої ситуації є інтереси оточуючих їх людей. Такі старшокласники схильні безкорисливо допомагати людям. Можна ствердити, що у старшокласників з високим рівнем альтруїстичної спрямованості більш виражена готовність допомагати іншим

та здійснювати волонтерську діяльність, яка буде спрямована на допомогу вирішувати різні труднощі інших. Вони вміють проявляти чуйне ставлення до проблем та потреб оточуючих людей. Часто схильні допомагати іншим за рахунок відмови від задоволення власних потреб.

Відповідно, знизився низький рівень альтруїстичної спрямованості старшокласників ЕГ на етапі контрольного дослідження. Отримані дані означають, що зменшилася кількість старшокласників, які в першу чергу, орієнтувалися на себе та свої потреби, а інтереси іншої людини часто ігнорували та не брали до уваги. Зменшилася кількість старшокласників, які прагнуть задовольняти власні бажання та при досягненні цілей закривали очі на встановлені норми і порушувати їх. Зменшилася кількість старшокласників ЕГ поведінка, яких спрямована була на егоїстичну тенденцію.

Оскільки, відбулися деякі зміни в спрямованості старшокласників допомагати безкорисливо оточуючим, то можна припустити, що відбулися зміни в системі ціннісних орієнтацій.

Результати повторного дослідження життєвих цінностей старшокласників представлено в таблиці 3.4.

Таблиця 2.4

Результати дослідження життєвих цінностей старшокласників різних груп на етапі контрольного дослідження

Цінності	Відсоткове вираження	
	КГ	ЕГ
Свобода, відкритість	4%	2%
Безпека і захищеність	3%	6%
служіння людям	3%	3%
Влада і вплив	4%	6%
популярність	2%	1%

автономність	11%	10%
матеріальний успіх	15%	15%
Багатство духовної культури	1%	1%
Особистісний ріст	4%	5%
здоров'я	10%	15%
Прихильність і любов	10%	9%
привабливість	6%	3%
почуття задоволення	12%	10%
Міжособистісні контакти і спілкування	14%	13%
Багате духовно-релігійне життя	1%	1%

Згідно даним представленим в таблиці 3.4, більшість опитаних старшокласників КГ та ЕГ, мають такі цінності, як автономність, матеріальний успіх, здоров'я, прихильність і любов, почуття задоволення, міжособистісні контакти і спілкування, тобто такі ж цінності було зафіксовано і на етапі констатувального дослідження. Це означає, що старшокласники, цінують самостійність та прагнуть до самостійності, прагнуть мати можливість вирішувати все самим, не від кого не залежачи. Старшокласники цінують все матеріальне в цьому житті та прагнуть мати фінансову незалежність, щоб задовольняти всі свої потреби. Окрім цього, старшокласники цінують та прагнуть бути здоровими, а також хочуть, щоб здоровими були їхні близькі. Прагнуть уваги з боку оточуючих, хочуть мати близьких друзів та дорожать стосунками з ними. Також старшокласники спрямовані на отримання задоволення від життя та мають потребу у референтній групі, хочуть почувати себе частиною чогось значущого. Бояться самотності.

Не змінилася кількість старшокласників, які прагнуть суспільної справедливості та проявляють небайдуже ставлення до духовного стану соціуму. Також не змінилася кількість учнів старшої школи, для яких важливою є зовнішня привабливість, тому вони хочуть бути красивими та привабливими. Однакова відсоткова кількість опитаних проявляють такі цінності, як багатство духовної культури та багате духовно-релігійне життя. Це означає, що старшокласники цінують духовне зростання та самі прагнуть духовно вдосконалюватися, а також прагнуть жити відповідно до релігійних канонів.

Таким чином, узагальнюючи дані щодо дослідження цінностей можна констатувати, що для досліджуваних старшокласників КГ та ЕГ, характерні дві групи цінностей: індивідуалістичні (автономність, матеріальний успіх, почуття задоволення) та особистісні (здоров'я, прихильність та любов, привабливість, спілкування). Після формувального експерименту у системі цінностей змін не відбувалося, можливо, це можна пояснити тим, що ми не проводила заняття, які б були спрямовані на корекцію ціннісної сфери.

Після вивчення цінностей ми перейшли до вивчення емпатійних здібностей старшокласників після формувального експерименту. Результати дослідження каналів емпатії на етапі повторного дослідження представлено графічно на рисунку 3.2

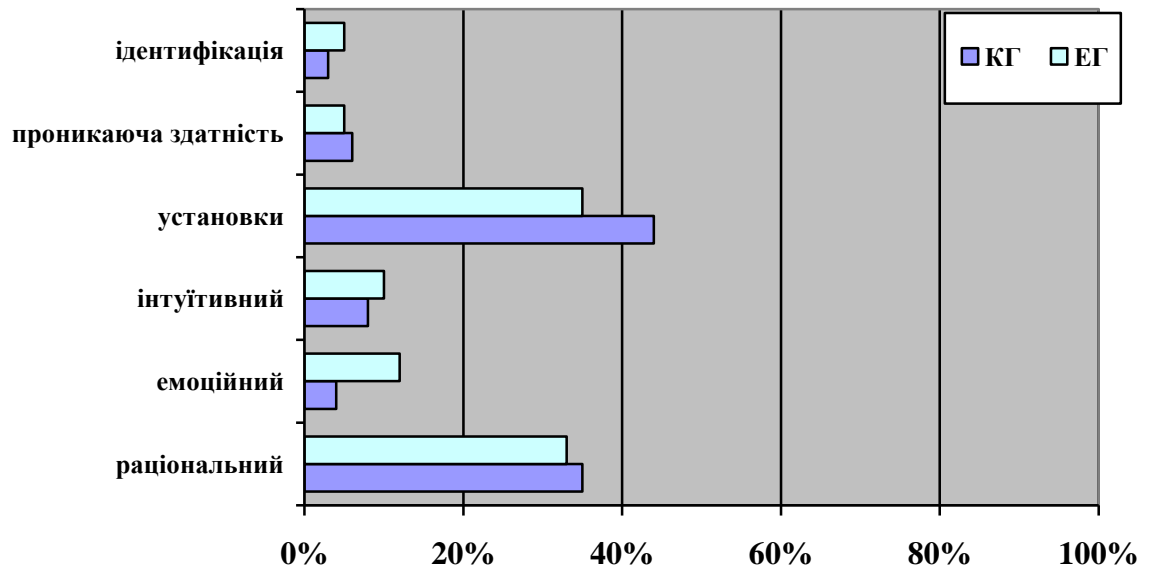

Рис. 3.2 Результати визначення домінуючого каналу емпатії у старшокласників КГ та ЕГ

На етапі контрольного дослідження було зафіксовано, що для старшокласників ЕГ характерні два канали емпатії: раціональний канал та установки, які перешкоджають емпатії. Якщо порівнювати між собою КГ та ЕГ на етапі контрольного дослідження, то в останній групі на 2% менше тих, хто має раціональний канал емпатії та на 9% менше тих, хто має установки, які перешкоджають емпатії.

Отримані дані означають, що зменшилася кількість старшокласників ЕГ, які спрямовують свою зацікавленість, думки на іншу людину, її проблеми через непередбачувану зацікавленість проблемами іншої людини та співчуття до неї. Старшокласники у яких переважає канал емпатії «установки, які перешкоджають емпатії» вважають, що не слід мати багато друзів та не культурно проявляти зацікавленість іншою особистістю, її проблемами. Такі установки заважають емпатійному сприйняттю іншої людини. Таких учнів старшої школи також стало менше.

На етапі констатувального дослідження було зафіксовано, що у ЕГ на 8% більше тих, хто має емоційний канал, на 2% більше тих, хто має інтуїтивний канал емпатії, на 2% менше тих, хто має інтуїтивний канал емпатії, у порівнянні з КГ.

Емоційний канал емпатії, який означає, що особистість вміє підлаштуватися під емоційний стан іншого, співчувати та співпереживати.

Інтуїтивний канал емпатії представлений у 10% опитаних ЕГ, та передбачає вміння «підлаштовуватися» під іншу людину інтуїтивно, нічого про неї не знаючи. На інтуїтивному рівні робляться висновки про поведінку людину та її проблеми.

Проникаюча здатність в емпатії означає, що старшокласники володіють вмінням співчувати, що дає їм нагоду створити атмосферу довіри, щирості, що відповідно, дозволяє краще відчувати іншу людину. Такий канал емпатії був діагностовано у 5% опитаних ЕГ.

Ідентифікація, яку було зафіксовано у 5% опитаних ЕГ, це означає, що старшокласники вміють поставити себе на місце на іншого та проникнутися його проблемами та співчувають йому.

Отримавши бали по кожному каналу емпатії та сумуючи їх на етапі контрольного дослідження було отримано загальний рівень емпатійний здібностей. Результати загального рівня розвитку емпатійний здібностей на етапі контрольного дослідження в учнів старшої школи представлено графічно на рисунку 3.3.

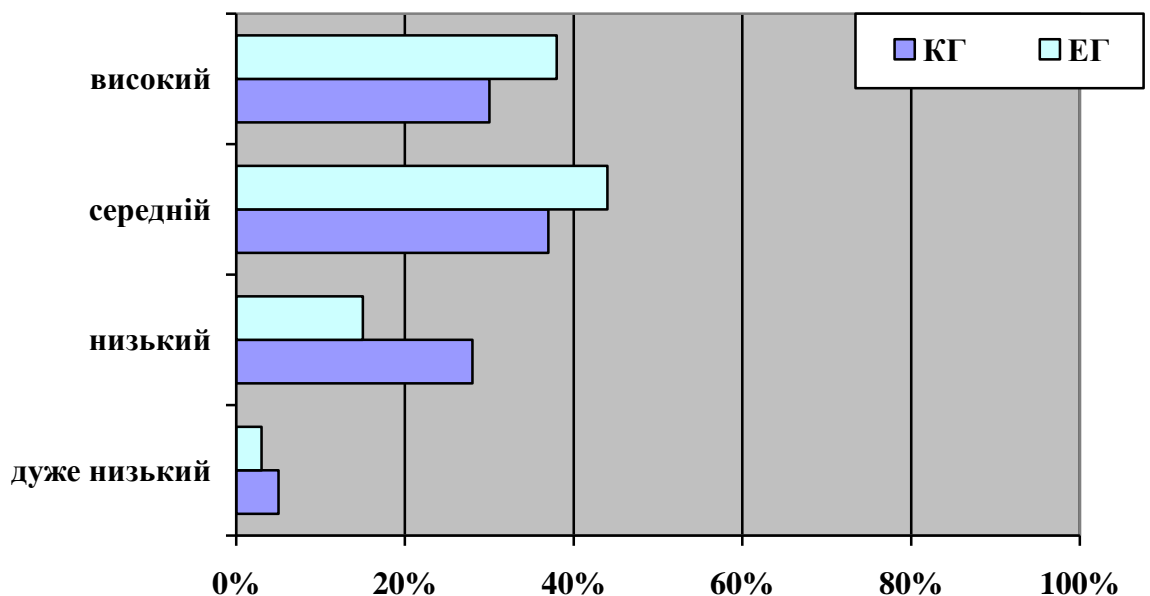

Рис. 3.3 Рівні емпатійний здібностей учнів старшої школи різних груп на етапі контрольного дослідження

Порівнюючи між собою КГ та ЕГ було виявлено, що у контрольній групі більш низькі показники емпатії по середньому та високому рівнях та більш високі показники по емпатії дуже низького та низького рівнів. Тобто, у КГ на 2% більше тих, хто має дуже низький рівень емпатії та на 15% більше тих, хто має низький рівень емпатійних здібностей. Також на 7% менше тих, хто має середній рівень та на 8% менше тих, хто має високий рівень емпатійних здібностей. Отримані дані означають, що у ЕГ більше тих учнів, які володіють певними моральними властивостями, які допомагають їм визначати та розуміти емоції, почуття, переживання оточуючих людей. Таке розуміння емоційного стану іншого штовхає їх до дій у проявах турботи та підтримки інших.

Результати дослідження комунікативних здібностей учнів старшої школи на етапі контрольного дослідження представлено графічно на рисунку 3.4

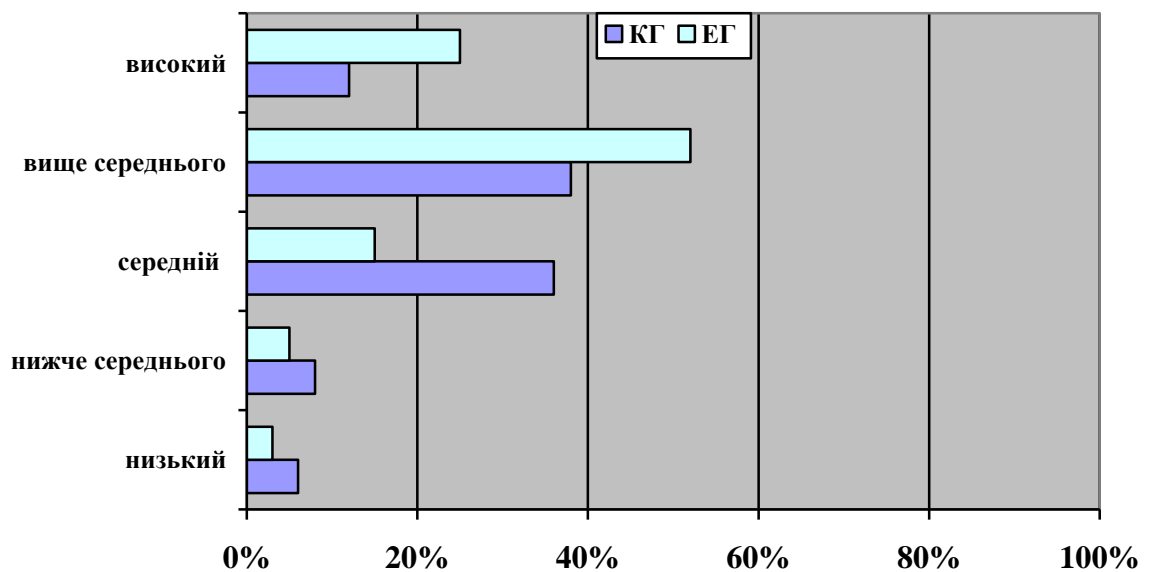

Рис. 3.4. Результати дослідження комунікативних здібностей опитаних учнів старшої школи після формувального експерименту

Порівнюючи між собою КГ та ЕГ було виявлено, що у контрольній групі більш низькі показники комунікативних здібностей по низькому, нижче середнього, середньому рівнях та більш високі показники комунікативних здібностей по шкалам вище середнього та високого рівнів. Тобто, у КГ на 3% більше тих, хто має низький рівень комунікативних здібностей та на 3%

більше тих, хто має нижче середнього рівня комунікативних здібностей. Також на 21% менше тих, хто має середній рівень та на 14% менше тих, хто має вище середнього, на 13% більше тих, хто має високий рівень комунікативних здібностей, у порівнянні з опитуваними ЕГ. Середній рівень розвитку комунікативних здібностей означає, що старшокласники прагнуть розширювати коло своїх контактів. Вміють висловлювати власну точку зору та за необхідності її відстоювати. Але такі вміння не є стійкими.

Результати порівняння даних результатів КГ та ЕГ виявили, що у ЕГ зменшилася кількість учнів, які є замкнутими та яким важко встановлювати контакти. Більш того, зменшилася кількість учнів ЕГ, які не прагнуть до розширення кола друзів. В спірній ситуації не вміють відстоювати власну позицію. Схильні ображатися на інших. Тому, як правило, у не схильні проявляти ініціативи у соціальній діяльності та не схильні допомагати іншим, оскільки мають труднощі у вмінні приймати рішення.

Збільшилася кількість учнів ЕГ, які дуже легко встановлюють контакти, прагнуть мати якомога більше друзів, проявляють ініціативу у спілкуванні з іншими. Такі учні старшої школи прагнуть приймати участь в усіх соціальних проектах та суспільній діяльності.

Результати дослідження організаторських здібностей учнів старшої школи після формувального експерименту представлено графічно на рисунку 3.5

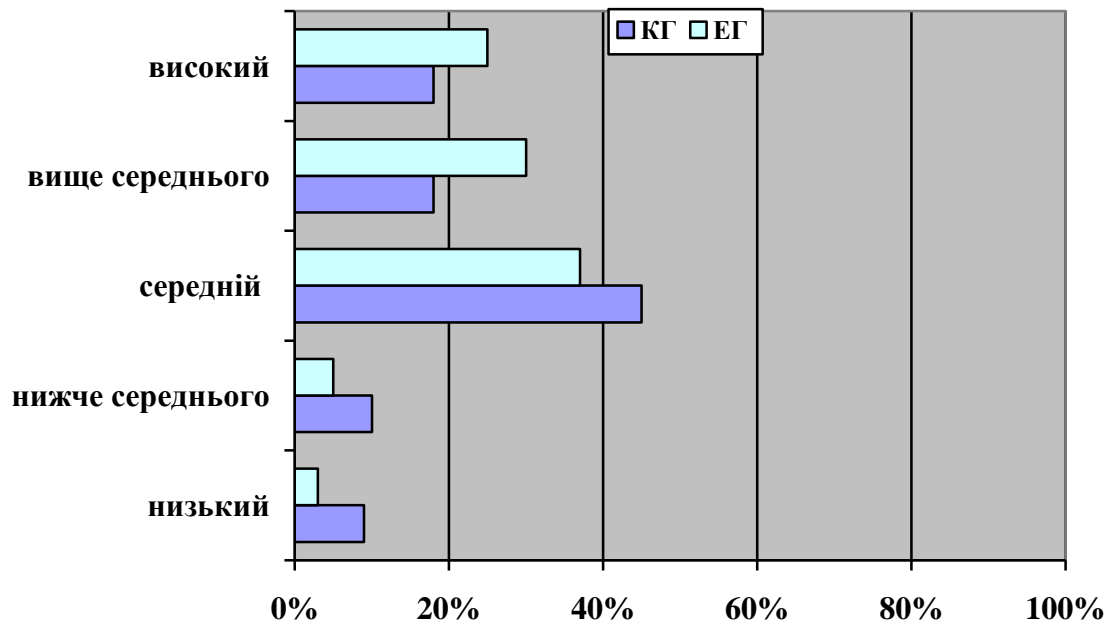

Рис. 3.5 Результати дослідження організаторських здібностей опитаних учнів старшої школи після формувального експерименту

Результати порівняння даних результатів констатувального та контрольного дослідження дали можливість встановити наступне. Згідно рис 3.5, у ЕГ більше тих учнів, які мають високий (18% КГ та 25% ЕГ) та вище середнього рівні (18% КГ та 30% ЕГ) організаторських здібностей, аніж у КГ. Відповідно, у експериментальній групі менше тих, хто має середній з (45% КГ та 37% ЕГ), нижче середнього (10% КГ та 5% ЕГ) та низький (9% КГ та 3% ЕГ) рівні організаторських здібностей, аніж в КГ.

Аналіз даних всіх компонентів готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку на етапі контрольного дослідження дав можливість визначити загальний рівень розвитку означеної готовності. Результати загального рівня готовності до волонтерства на етапі контрольного дослідження представлено графічно на рисунку 3.6

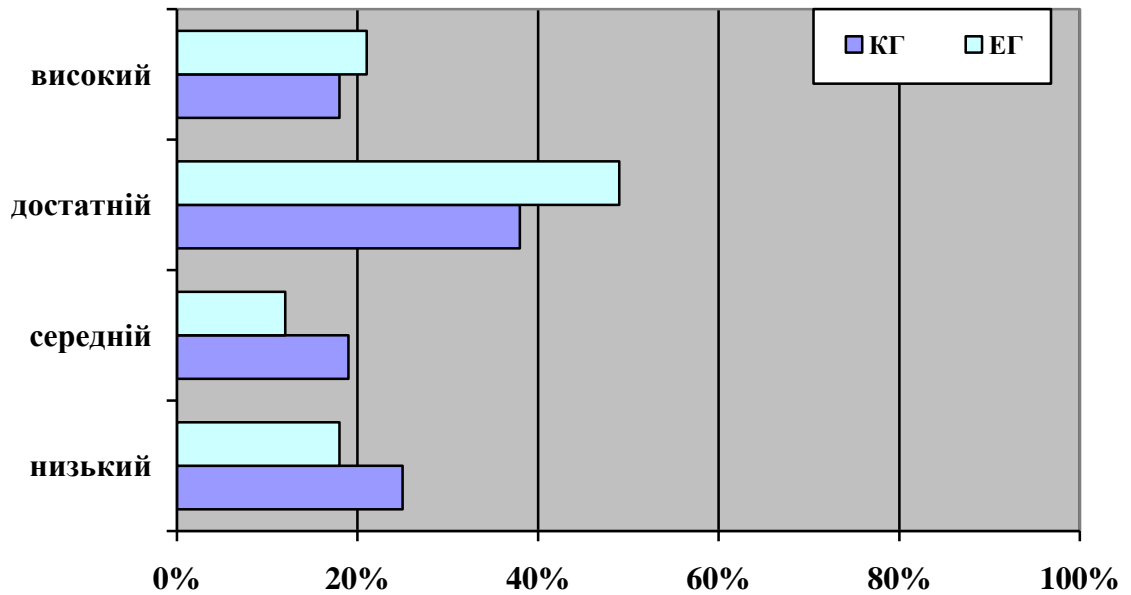

Рис. 3.6 Рівні готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку після формувального експерименту

Згідно отриманим даним, серед старшокласників експериментальної групи на 3% стало більше тих, хто має високий рівень та на 11% більше тих, хто має достатній рівні готовності волонтерської діяльності за всіма критеріями на етапі контрольного дослідження, аніж у старшокласників з контрольної групи. Достатній рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку характеризується тим, що вони прагнуть допомагати пенсіонерам завжди. При роботі та спілкуванні з особами пенсійного віку їхні інтереси є головнішими, аніж інтереси самих старшокласників. Старшокласники мають відповідну мотиваційну спрямованості щодо допомоги людям похилого віку. Вони вміють слухати та чути ближнього, зокрема пенсіонера. Схильні співпереживати особам пенсійного віку. Потреба допомагати іншим, прагнення бути корисним для суспільства, зокрема для такої категорії громадян як пенсіонери, в структурній ієрархії цінностей займає високі рангові позиції. Знають яким чином слід допомогти особам пенсійного віку та знають яким чином можна організувати необхідну допомогу.

Високий рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку характеризується тим, що вони завжди,

незалежно від ситуації, прагнуть допомогти. Мають альтруїстичну спрямованість. Вони прагнуть до саморозвитку з питань допомоги людям, зокрема пенсіонерам. У них домінує мотивації та прагнення бути корисним та допомагати іншим. Старшокласники мають бажання успішно та ефективно допомагати особам літнього віку. В ієрархічній структурі цінностей переважають ціннісні орієнтації на допомогу та прояви милосердя до інших; цінності, які спрямовують старшокласника визнавати та поважати інших, зокрема осіб літнього віку. Старшокласники спрямовані на те, щоб суспільство стало кращим та готові допомагати тим, хто цього потребує, зокрема особам літнього віку. Високий рівень готовності старшокласників передбачає, що вони вміють не лише знаходити «підхід» до інших та встановлювати контакт для ефективної співпраці, але й правильно та вчасно організувати необхідну допомогу.

Згідно отриманим даним, на 7% стало менше тих старшокласників ЕГ, які мають низький рівень готовності до волонтерства з людьми похилого віку, у порівнянні з опитуваними КГ. Низький рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку характеризується відсутністю позитивної мотивації допомагати іншим. Старшокласники більше орієнтовані на власні інтереси, аніж на інтереси оточуючих. Вони схильні проявляти егоїстичні тенденції у поведінці з іншими. Готові допомагати особам пенсійного віку через корисливі мотиви. В ієрархічній структурі цінностей переважають егоїстичні, індивідуалістичні цінності та цінності, які спрямовані на задоволення власних потреб. Не намагаються встановити контакт з пенсіонерами та, відповідно, не вміють організувати допомогу особам пенсійного віку.

Середній рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності притаманний для 12% опитаних ЕГ, що на 7% менше, аніж у контрольній групі. Середній рівень готовності старшокласників до волонтерської діяльності з людьми похилого віку характеризується ситуативним проявом бажання допомагати особам пенсійного віку. Їхнє

прагнення допомогти пенсіонерам залежить від настрою, ситуації, можливостей та результативності, ефективності такої допомоги. Не завжди вміють встановлювати контакт з пенсіонерами та правильно організувати допомогу.

Таким чином, отримані результати контрольного дослідження свідчать про ефективність програми розвитку готовності до волонтерства з людьми похилого віку. Наше припущення про те, що відсоткова кількість старшокласників, у яких рівень розвитку готовності до волонтерської діяльності після формувального етапу експерименту в експериментальній групі вищий, аніж в контрольній, підтвердилася.

Висновки до третього розділу

Отже, метою формувального експерименту було запропонувати програму розвитку якостей, які сприяють готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку. Програма розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку реалізовувалася через систему тренінгових занять. Обрання тренінгу як методу розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку зумовлено його розвивально-корекційними можливостями. Реалізація тренінгових технологій для розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку передбачає виконання наступних завдань: розвиток комунікативних здібностей; розвиток навичок конструктивного спілкування; розвиток вміння висловлювати свою думку та її обґрунтовувати; розвиток вміння аналізувати складні ситуації, а також вміти виокремлювати головні та другорядні причини їхнього виникнення, знаходити засоби та способи їхнього вирішення; розвиток альтруїстичної спрямованості; розвиток емпатійних здібностей. Щодо структурних компонентів програми з розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку, то вона передбачає наступні етапи: організаційний, підготовчий, основний та підсумковий.

Таким чином, отримані результати контрольного дослідження свідчать про ефективність програми розвитку готовності до волонтерства з людьми похилого віку. Наше припущення про те, що відсоткова кількість старшокласників, у яких рівень розвитку готовності до волонтерської діяльності після формувального етапу експерименту в експериментальній групі вищий, аніж в контрольній, підтвердилася.

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами теоретичного та емпіричного дослідження були встановлені наступні висновки:

1. Таким чином, волонтерську діяльність можна визначити як напрямок діяльності окремих громадян, які на добровільній основі допомагають тих громадянам, які цього потребують. Серед структурних компонентів соціально-психологічної готовності молоді до волонтерської діяльності можна виділити наступні: мотиваційний (усвідомлення власних мотивів вступу в волонтерський рух; формування мотивації і стратегій діяльності); емоційно-вольовий (емпатія; усвідомлення та контроль власних емоцій, стресостійкість; сміливість у прийнятті рішень); особистісний (характерологічні властивості особистості: гуманність, милосердя, залученість, старанність, толерантність, активна життєва позиція; навички роботи в команді); комунікативний (комунікативні навички; поведінка в конфліктній ситуації, досвід організаторської роботи; лідерські навички).

2. Ранній юнацький вік є сенситивним періодом для розвитку певних якостей, які необхідні для ефективного виконання волонтерської діяльності. З одного боку, старшокласники хочуть бути самостійними, незалежними, проявляти свою індивідуальність. З іншого боку, вони іще залежні від батьків. Саме прагнення самостійності та незалежності, самоствердження та сепарації від батьків сприяє тому, що вони можуть шукати діяльність, яка на даному віковому етапі їм під силу, зокрема і волонтерська діяльність. Також при правильних умовах виховання та соціального оточення старшокласники можуть виконувати волонтерську діяльність, оскільки, саме зараз відбувається активізація ціннісно-орієнтаційної діяльності. Для цього періоду характерний певний максималізм, коли майбутнє життя жевріє великими звершеннями та перемогами. Не менш важливими якостями волонтера є вміння оцінювати ситуацію та надавати моральну оцінку тому, що відбувається. Також розвивається рефлексія та здатність аналізувати. Окрім

цього, розвивається здатність ставити себе на місце іншої людини та думати як інша людина, проникати її проблемами.

3. Таким чином, згідно отриманим даним, старшокласники, волонтерство визначають, у більшості випадків, як процес організації допомоги. Волонтер не лише організовує допомогу, домовляється з тими хто може допомогти, знаходить тих, хто відгукнеться, але й сам надає допомогу тому, хто цього потребує. Таким чином, ті старшокласники, які колись пробували себе у ролі волонтера допомагали бабусям, дітям та тваринам. Отримані дані свідчать, що більшість опитаних старшокласників не вважають, що в старості люди потребують допомоги, а якщо все ж таки допомога знадобиться, то на це є спеціальні служби, які їм нададуть відповідну допомогу. Не дивлячись на те, що більшість старшокласників вважають, що в старості люди не потребують допомоги, але все ж таки позитивно відносяться до тих, хто допомагає людям похилого віку. На уточнююче запитання, де і коли це було, за яких умов допомагали особам похилого віку старшокласники відповідали, що допомагали виходити із маршрутки, подавали сумки, допомагали знайти необхідний кабінет у лікарні, допомагали сусідам похилого віку, які про це просили.

Учні, які дали ствердну відповідь щодо прагнення у майбутньому приймати участь у волонтерській діяльності та допомагати людям похилого віку уточнили чим саме могли б їм допомогти. Так, старшокласники могли допомогти із купівлею продуктів, ліків, походів до лікарні та прибиранні в квартирі, приготуванні їжі, спілкуванні з ними.

Згідно отриманим даним, більшість старшокласників мають середній рівень прояву альтруїстичної спрямованості. Це означає, що прояв альтруїстичної спрямованості залежить від настрою та ситуації, обставин, які складаються. Старшокласники із середнім рівнем альтруїстичної спрямованості здатні балансувати між задоволенням власних потреб та потреб оточуючих. Вони здатні здійснювати оцінку та визначати важливість задоволення не лише власних інтересів, але й потреб та інтересів інших.

Більшість опитаних старшокласників, мають такі цінності, як автономність, матеріальний успіх, здоров'я, прихильність і любов, почуття задоволення, міжособистісні контакти і спілкування.

Було зафіксовано, що для старшокласників, характерні два канали емпатії: раціональний канал та установки, які перешкоджають емпатії. Учні старшої школи, мають середній та вище середнього рівні розвитку комунікативних здібностей.

Отримані дані свідчать, що незначна частина старшокласників в складних ситуаціях можуть зорієнтуватися та прийняти рішення самостійно. Саме такі учні старшої школи мають схильність не лише приймати участь в громадській роботі та суспільній діяльності, але й вміють організувати процес здійснення тієї чи іншої діяльності.

4. Отже, метою формувального експерименту було запропонувати програму розвитку якостей, які сприяють готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку. Програма розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку реалізовувалася через систему тренінгових занять. Обрання тренінгу як методу розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку зумовлено його розвивально-корекційними можливостями. Реалізація тренінгових технологій для розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку передбачає виконання наступних завдань: розвиток комунікативних здібностей; розвиток навичок конструктивного спілкування; розвиток вміння висловлювати свою думку та її обґрунтовувати; розвиток вміння аналізувати складні ситуації, а також вміти виокремлювати головні та другорядні причини їхнього виникнення, знаходити засоби та способи їхнього вирішення; розвиток альтруїстичної спрямованості; розвиток емпатійних здібностей. Щодо структурних компонентів програми з розвитку готовності старшокласників до волонтерства з людьми похилого віку, то вона передбачає наступні етапи: організаційний, підготовчий, основний та підсумковий.

5. Таким чином, отримані результати контрольного дослідження свідчать про ефективність програми розвитку готовності до волонтерства з людьми похилого віку. Наше припущення про те, що відсоткова кількість старшокласників, у яких рівень розвитку готовності до волонтерської діяльності після формувального етапу експерименту в експериментальній групі вищий, аніж в контрольній, підтвердилася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашов Е. Психологічна структура волонтерської діяльності як засобу самореалізації студентів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка». 2013. Вип. 24. С. 12-16
2. Безпалько О., Заверинко Н., Звера І. та Лях Т. «Волонтерство: poradnik для організатора волонтерського руху», К.: ВГЦ «Волонтер», 2001. 176 с.
3. Борецька Н. П. Сучасний стан і проблеми розвитку соціально-трудова відносин у добровольчестві. Соціально-трудова відносини: теорія та практика /Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. 2010. Т. 1. С. 105-112.
4. Богач О., Ковальова А. Вікові особливості морального розвитку старшокласників як предмет психологічного аналізу. Програма Дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції: Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми. 2014. С. 154-160
5. Василенко К. А. Волонтер – це стан душі. Волонтер. 2001. №10. С. 24-32
6. Волонтер. Хто він?: інформ. бесіда для читачів-учнів серед. шк. віку / Київ. обл. б-ка для дітей; матеріал підгот. С. В. Ткач; ред.-уклад. Л. П. Соляник; ред.-упоряд. О. М. Литвин. К., 2012. 14 с.
7. Веремеєнко О. В. Теоретична модель формування психологічної готовності студентів-волонтерів до роботи з людьми похилого віку. Збірник наукових праць КіПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. 2010. Вип. 7. С. 87-96
8. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник / [М. Й. Боришевський, Л. І. Пилипенко, О. І. Пенькова та ін.] ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.
9. Гірченко О., Перетяцько В. Дослідження компоненту духовності в структурі ціннісних орієнтацій волонтерів. Вісник Чернігівського

національного педагогічного університету. Серія «Психологічні науки», 2015. Вип. 126, С. 43-46.

10. Гузь В. В. Студентська волонтерська діяльність: психологічний аспект. Феномен волонтерства у дискурсах і наративах історії і культури кінця ХХ – початку ХХІ ст.: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. 2017. С. 7-10

11. Голуб В. Л. Роль волонтерської діяльності в освітньо-науковому просторі суспільства та її значення для державного управління. Зб. наук. пр. 2013. Вип. 2. С. 149-165.

12. Голуб В. Л. Ключові поняття та категорії державного управління у сфері волонтерської діяльності. Вісник НАДУ. 2014. № 1. С. 25-30

13. Голуб В. Л. Основні аспекти взаємовідносин держави та суспільства у сфері волонтерської діяльності: європейський та вітчизняний досвід. Аспекти публічного управління. 2016. № 3 (29). С. 12-20.

14. Горелов Д. М., Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. К.: НІСД, 2015. 36 с.

15. Заверико Н.В. Основи управління діяльністю волонтерів: посібник для керівників волонтерських груп та програм. Запоріжжя, 2004. 25 с.

16. Зливков В. Л. Психологічні особливості волонтерської діяльності у сучасній Україні: мотиваційний аспект. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2015. № 2. С. 40-46.

17. Коротков О. М. Психологічні особливості навчання старшокласників як одна з вимог конструювання змісту підручника з іноземної мови. Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. 2012. Вип. 12. С. 438-443.

18. Коняк М. Волонтерство як спосіб активізації участі молоді у вирішенні соціально-економічних проблем громад та регіону [Електронний

ресурс] Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування – Режим доступу <http://bukvisnyk.cv.ua/hromadske-suspilstvo/194/>

19. Корогод Л. П. Соціальна активність як духовно-діяльнісний компонент волонтерського руху. Феномен волонтерства у дискурсах і наративах історії і культури кінця ХХ – початку ХХІ ст.: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Днівськ, 2017. С. 24-28

20. Кабиш-Рибалка Т. В. Психологічна готовність до волонтерської діяльності як чинник самореалізації волонтера спортивного профілю. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. № 2. С. 34-40.

21. Кривенко Ю. В. Принципи здійснення волонтерської діяльності. Молодий вчений. 2016. № 6. С. 246-250.

22. Капська А. Й. та ін. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах. Державний центр соціальних служб для молоді, Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2001. 139 с.

23. Козліковська Н. Я. Комунікативна компетентність як чинник розвитку особистості в період ранньої юності. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Збірник наукових праць. 2007. №5. С. 397-401

24. Крапівіна Г. Світовий волонтерський рух: стан і статус. Вісник економічної науки України, 2012. № 1. С. 73-76

25. Коломієць Л. Психологічні особливості мотивації волонтерської діяльності. Психологічний часопис : збірник наукових праць, 2017. № 5 (9), Вип. 9. С. 79-90

26. Левків С. П. Реалізація принципу волонтерства в організації спільної діяльності громадського екологічного руху та загальноосвітньої школи. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія : Педагогіка. 2015. Вип. 5. С. 140-146.

27. Леонова В. І. Волонтерський рух в Україні: методичні рекомендації. Одеса, 2019. 56 с.

28. Лях Т. Л. Види мотивації к волонтерської діяльності. Вісник Запорізького національного університету. 2011. №2 (15). С. 37-41.
29. Лях Т. Л. Історичні засади соціально-педагогічної діяльності волонтерів за кордоном. Волонтерство як ресурс соціальної роботи у громаді : зб. ст. міжнар. наук. конф. для студ. та аспір. «Обличчя соціальної держави» в рамках проекту «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям у громаді», (Київ, 22-23 берез. 2006 р.). К. : Християнський дитячий фонд, 2006. С. 61-70.
30. Матійчик А.В. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства. Грані. 2016. № 8. С.100-107.
31. Матвієнко Л., Алексейченко К. Особистість волонтера у психологічному вимірі: ціннісно-мотивацій аспект (надання соціальних послуг вразливим верствам населення). Ринок праці та зайнятості населення, 2016. № 1. С. 50-59
32. Назарук В. Волонтерський рух в Україні: від історії до реалій. Перехрестя. 2000. № 7. С. 12-16.
33. Потапчук Л.В. Особистісне самовизначення старшокласників. Збірник наукових праць НПУ імені М.П.Драгоманова. Сер. Психологія. 2000. Вип. 1 (8). С. 126-130
34. Попович Г. Соціальна робота і міждисциплінарне співробітництво // Соціальна політика і соціальна робота. 2001. № 1 (17). С. 47-52
35. Потапчук Л., Сайчук Л. Відповідальність старшокласників за саморозвиток та самореалізацію своєї особистості. Наук. вісник ВДУ імені Лесі Українки. Серія педагогічні та психологічні науки. 2008. № 9. С. 134-136
36. Про волонтерську діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 42, ст.435
37. Панькова О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства:

специфіка, проблеми та перспективи. Український соціум. 2016. № 2. С. 25-40.

38. Пивоварчик І. М. Психологічні особливості осмисленості життя та відповідальності у сучасних старшокласників. Науковий огляд. 2019. № 1 (54). С. 75-90.

39. Сірко В. С. Адміністративно-правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні : моногр. / В. С. Сірко, О. М. Коропатов, В. Ю. Томіна. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 200 с.

40. Сурякова М.В. Особистісні особливості старшокласників та їхні стратегії поведінки в конфлікті. Вісник Дніпровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2012. № 1 (3). С. 110-116

41. Сокол Л. М. Специфіка готовності особистості підлітка до здійснення морального вибору. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2006. Т. VIII. Вип. 7. С. 312-316.

42. Тарасенко Т. Волонтерська діяльність як пріоритет державної молодіжної політики в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. Вип. 2. С. 121-129.

43. Тихомандрицкая О.А. Ценности и самоотношение на этапе юношеской социализации: дис. ... канд. психол. наук. 19.00.05. Москва, 2000. 179 с.

44. Уличний І. Психолого-педагогічні аспекти професійного самовизначення школярів. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки. 2012. Вип. 103. С. 332-340.

45. Школа волонтерів: Навчальний посібник/ За заг.ред. Г.С.Скитьової [Авторський колектив: Брик Я.А., Говорун Н. В., Дементьєв В.В., Лашук О.М., Мельник О.В., Потій О.В., Скитьова Г.С., Тищенко М.П.]. 2016. 166 с.

46. Янц Н.Д. Основи діяльності волонтерів: курс лекцій. Переяслав-Хмельницький,. 2009. 200 с.

47. Ящук І., Сівак Н. Залучення молоді до волонтерської діяльності: методичний посібник, Хмельницький: ХГПА, 2012. 136 с.